

**EWALUACJA STANDARDÓW DORADZTWA ZAWODOWEGO
DLA SZKÓŁ PODSTAWOWYCH**

RAPORT Z BADANIA

POZNAŃ 2022

AUTORZY

Bogna Frąszczak
Magdalena Głowacka
Arkadiusz Kąkolewski
Hanna Krocak
Marta Łuczak
Dominik Zasada

Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży
Obserwatorium Gospodarki i Rynku Pracy Aglomeracji Poznańskiej
ul. Działyńskich 4/5
61-727 Poznań

www.cdzdm.pl
Facebook: **@cdzdm**
YouTube: **@CDZdM Poznań**

WPROWADZENIE	4
1. OPIS METODOLOGII BADANIA	5
1.1. CELE EWALUACJI	5
1.2. KRYTERIA EWALUACJI I PYTANIA BADAWCZE	5
1.3. TECHNIKA ZBIERANIA DANYCH	6
1.4. PRZEBIEG BADANIA	6
2. OPIS WYNIKÓW BADANIA	8
2.1. DIAGNOZA POTRZEB UCZNIÓW, NAUCZYCIELI I RODZICÓW W ZAKRESIE DORADZTWA ZAWODOWEGO	8
2.2. WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI W OBSZARZE WSPIERANIA DZIECI W ROZWOJU EDUKACYJNO-ZAWODOWYM	14
2.3. ŚWIAT ZAWODÓW I RYNEK PRACY	22
REKOMENDACJE	31
BIBLIOGRAFIA	37
ANEKS	38

WPROWADZENIE

Niniejszy raport zawiera opis wyników badań, wniosków i rekomendacji z drugiego etapu ewaluacji standardów doradztwa zawodowego dla poznańskich szkół podstawowych (Frąszczak i in., 2020). Badanie zostało przeprowadzone w październiku 2022 roku przez zespół analityków, działającego przy Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży (CDZdM), Obserwatorium Gospodarki i Rynku Pracy Aglomeracji Poznańskiej.

Zaznaczyć należy, że jest to drugie ze zrealizowanych przez zespół przedsięwzięć ewaluacyjnych dotyczących realizacji standardów doradztwa zawodowego w poznańskich szkołach. Pierwsze zostały przeprowadzone w latach 2018 i 2021. Analizie poddano wówczas standardy doradztwa zawodowego opracowane dla branżowych szkół pierwszego stopnia oraz techników, które uczestniczyły w projekcie „Kwalifikacje zawodowe kluczem do sukcesu – wspieramy rozwój kształcenia zawodowego w Miejskim Obszarze Funkcjonalnym Poznania”.

W pierwszej połowie 2022 roku zespół doradców CDZdM przeprowadził badanie, a następnie opracował raport ilościowy dotyczący ewaluacji standardów doradztwa zawodowego dla szkół podstawowych (Borak i in., 2022). Przedstawia on dane, które mogą posłużyć zobrazowaniu sytuacji w poznańskich placówkach edukacyjnych m.in.:

Na podstawie przeprowadzonego badania zaobserwowano, że szkoły najefektywniej realizują standardy z obszaru „Poznanie siebie, poznawanie własnych zasobów”. Aż 11 z 12 standardów zostało spełnionych w 90%. Jak wynika z analizy pytań otwartych, badani często określają metody pracy i sposoby realizacji Programu doradztwa zawodowego jako swoją mocną stronę. Indywidualne podejście do ucznia, aktywne metody pracy, podejmowanie działań projektowych to elementy, które respondenci wymieniają najczęściej i które wpływają na realizację standardów z obszaru ORG i III (Borak i in., 2022, s. 76).

1. OPIS METODOLOGII BADANIA

1.1. CELE EWALUACJI

Głównym celem badania było pogłębienie i uzupełnienie danych uzyskanych w pierwszej fazie ewaluacji dotyczącej stopnia wdrożenia standardów doradztwa zawodowego oraz pozyskanie informacji potrzebnych do ich modyfikacji. Wśród celów szczegółowych wyróżniono:

- poznanie sposobów przeprowadzania diagnozy potrzeb uczniów, nauczycieli i rodziców;
- rozpoznanie potrzeb uczestników diagnozy w obszarze doradztwa zawodowego;
- określenie zakresu współpracy nauczycieli z rodzicami;
- zidentyfikowanie interesujących dla uczniów obszarów zawodoznawstwa;
- zwiększenie profesjonalizmu świadczonych usług przez przedstawicieli grona pedagogicznego;
- przedstawienie treści, które pomogą odbiorcom raportu wprowadzić zmiany w sposobie realizacji doradztwa zawodowego.

1.2. KRYTERIA EWALUACJI I PYTANIA BADAWCZE

Ewaluacja została przeprowadzona w oparciu o następujące kryteria:

- efektywności – funkcjonalności standardów w praktyce szkolnej;
- adekwatności – dostosowania standardów do potrzeb związanych z realizacją doradztwa edukacyjno-zawodowego;
- użyteczności – przydatności standardów dla ich odbiorców;
- skuteczności – zakresu, w jakim zapisy standardów umożliwiają osiągnięcie celów stawianych przed odbiorcami;
- trwałości – utrzymania dalszego funkcjonowania wdrożonych standardów;
- innowacyjności – zakresu, na ile standardy wprowadzają do życia szkoły nowatorski sposób realizacji doradztwa zawodowego.

W Tabeli 1 wyszczególniono pytania badawcze. Wskaźnikami były opinie dyrektorów szkół, doradców zawodowych, nauczycieli przedmiotowych i szkolnych koordynatorów WSDZ biorących udział w badaniu.

Tabela 1. Zestawienie dotyczące metodyki badania

KRYTERIUM	PYTANIE BADAWCZE
efektywność	W jakim zakresie są realizowane obowiązkowe standardy doradztwa zawodowego?
adekwatność	W jakim zakresie standardy doradztwa zawodowego odpowiadają na potrzeby odbiorców (koordynatorów WSDZ, doradców zawodowych, nauczycieli, wychowawców, dyrektorów)?
użyteczność	Które standardy szczególnie pomagają odbiorcom (koordynatorom WSDZ, doradcom zawodowym, nauczycielom, wychowawcom, dyrektorom) realizować doradztwo zawodowe w szkołach?

KRYTERIUM	PYTANIE BADAWCZE
skuteczność	W jakim zakresie realizowane działania w ramach standardów umożliwiają diagnozę potrzeb różnych grup odbiorców działań? W jaki sposób realizowane działania w ramach standardów przyczyniają się do współpracy z rodzicami? W jakim zakresie realizowane działania w ramach standardów pomagają uczniom poznać świat zawodów?
trwałość	W jakim obszarze efekty działań są najtrwalsze? Co pomaga w utrzymaniu wdrożonych standardów? Co utrudnia utrzymanie wdrożonych standardów?
innowacyjność	W jakim zakresie realizowane działania w ramach standardów są innowacyjne?

Źródło: opracowanie własne.

1.3. TECHNIKA ZBIERANIA DANYCH

Ewaluację przeprowadzono w oparciu o metody jakościowe. Zastosowano technikę zogniskowanego wywiadu grupowego (FGI) służącą przede wszystkim poznaniu zachowań, motywacji, postaw, jak również skojarzeń i schematów poznawczych związanych z tematem badania (Dukaczewska-Nałęcz, 1999).

Wywiady przeprowadzono według scenariusza (patrz Aneks) składającego się z 3 bloków tematycznych dotyczących:

- Wewnątrzszkolnego Systemu Doradztwa Zawodowego, ze szczególnym uwzględnieniem elementu diagnozy potrzeb;
- współpracy z rodzicami;
- świata zawodów i rynku pracy.

Zagadnienia powyższe zostały wybrane na podstawie wyników pierwszej fazy ewaluacji – badania ilościowego. Elementem uzupełniającym w tym zakresie były dla badaczy spotkania robocze z doradcami zawodowymi CDZdM, którzy podzielili się swoimi refleksjami i spostrzeżeniami uzyskanymi podczas kontaktu z uczniami i ich rodzicami (konsultacje indywidualne) oraz przedstawicielami szkół (konsultacje metodyczne).

1.4. PRZEBIEG BADANIA

Do udziału w drugim etapie ewaluacji zostali zaproszeni przedstawiciele szkół podstawowych miasta Poznania. Prośby o oddelegowanie do badania pracowników kierowano do dyrektorów placówek. Zaproszenia przybierały dwie formy – imienne bądź odwołujące się do pełnionych funkcji doradców zawodowych i koordynatorów WSDZ.

W dniach 5, 26 i 27 października 2022 roku zostały przeprowadzone 3 wywiady grupowe (FGI), w których wzięło udział odpowiednio 5, 9 i 7 osób – łącznie 21 pracowników szkół: koordynatorów WSDZ, nauczycieli-przedmiotowców, opiekunów świetlicy zatrudnionych na stanowisku doradcy zawodowego oraz dyrektorów. Grupy dobierano tak, aby ograniczyć ryzyko nadmiernej homogeniczności, co mogłoby się przełożyć na niższą jakość zebranego materiału analitycznego. Każdy z wywiadów prowadzony był przez dwie spośród zespołu trzech doświadczonych moderatorek. Uczestnicy badania zostali poinformowani o jego celach oraz poufności zebranych danych. Każdy wywiad trwał około 120 minut. Powstałe nagrania audio posłużyły do transkrypcji, które następnie zostały poddane analizie jakościowej.

2. OPIS WYNIKÓW BADANIA

2.1. DIAGNOZA POTRZEB UCZNIÓW, NAUCZYCIELI I RODZICÓW W ZAKRESIE DORADZTWA ZAWODOWEGO

Zgodnie ze „Standardami doradztwa zawodowego dla poznańskich szkół podstawowych” podstawą ich wdrożenia, a następnie realizacji jest systematycznie prowadzona diagnoza potrzeb uczniów, ich rodziców i nauczycieli oraz ewaluacja realizacji działań doradczych (obligatoryjny standard) (Frąszczak i in., 2020, s. 8). Diagnoza potrzeb powinna być ponadto wykorzystywana podczas corocznego opracowywania programu realizacji doradztwa zawodowego (Frąszczak i in., 2020, s. 9).

W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. z 2020 r. poz. 1280 oraz z 2022 r. poz. 1594; §20, §24 i §26) wskazano, co powinno być przedmiotem diagnozy oraz kto powinien ją wykonywać. Do zadań nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych oraz specjalistów, w tym doradców zawodowych należy: rozpoznawanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów, określanie mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów, rozpoznawanie przyczyn niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu uczniów, w tym barier i ograniczeń utrudniających funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu szkoły.

Diagnoza potrzeb edukacyjno-zawodowych może przyjmować m.in. takie formy jak ankieta, check lista, dyskusja w grupie, konsultacje lub analiza publikacji poświęconych doradztwu zawodowemu (Frąszczak i in., 2018, s. 25-26). Nie mniej ważne są wyniki obserwacji, zapisy opinii i orzeczeń poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych.

Analiza wyników pierwszego etapu ewaluacji standardów doradztwa zawodowego dla szkół podstawowych oraz konsultacje przeprowadzone z doradcami zawodowymi CDZdM przyczyniły się do powstania następujących pytań, które zostały zadane podczas zogniskowanych wywiadów fokusowych w obszarze diagnozowania potrzeb:

1. Użyteczność diagnozy:
 - W jaki sposób diagnoza potrzeb w obszarze doradztwa zawodowego przydaje się do realizacji standardu organizacyjnego 0.3. „diagnoza potrzeb”?
2. Sposób przeprowadzania diagnozy:
 - Jak diagnozuje się potrzeby uczniów w obszarze doradztwa zawodowego w szkole? Jakie narzędzia są używane (np. ankieta, rozmowa nieformalna itp.)?
 - Kiedy odbywa się diagnoza? Czy diagnoza odbywa się w sposób systematyczny?
 - Kto jest za nią odpowiedzialny? Kto przeprowadza diagnozę?

- Kto w niej uczestniczy (np. uczniowie których klas, uczniowie z grup ryzyka¹, rodzice, nauczyciele itp.)?
 - Jakie pojawiają się trudności w czasie realizacji diagnozy?
3. Wykorzystanie wyników diagnozy:
- W jaki sposób są wykorzystywane wyniki diagnozy? Co dzieje się po zebraniu wyników diagnozy?
 - Kto opracowuje wyniki diagnozy? Kto otrzymuje zestawienie wyników/raport?
 - Czy wyniki diagnozy są omawiane na posiedzeniu rady pedagogicznej? Jeśli tak, w jaki sposób są uwzględniane w codziennej pracy w obszarze doradztwa zawodowego?
 - Czy wyniki diagnozy są brane pod uwagę przy opracowywaniu planu doradztwa zawodowego na dany rok szkolny?

2.1.1. TRUDNOŚCI W PROWADZENIU DIAGNOZY POTRZEB

Diagnoza potrzeb edukacyjno-zawodowych uczniów jest obligatoryjnym zadaniem nauczycieli, wychowawców oraz specjalistów w trakcie bieżącej pracy z uczniami na wszystkich etapach szkoły podstawowej (Rozporządzenie w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz. U. z 2020 r. poz. 1280 oraz z 2022 r. poz. 1594). Dodatkowo, „do zadań doradcy zawodowego należy 1) systematyczne diagnozowanie zapotrzebowania uczniów i słuchaczy na działania związane z realizacją doradztwa zawodowego (...)” (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego; §5 ust. 1.). Na podstawie obserwacji uczestników badania i szczegółowej analizy ich wypowiedzi można odnieść wrażenie, że większość szkół nie planuje ani nie przeprowadza systematycznie co roku procesu diagnozy uczniów lub przeprowadza ją w odniesieniu do nie wszystkich grup uczniów. Z kolei badanie potrzeb pozostałych grup – rodziców i nauczycieli – jest realizowane w ograniczonym zakresie:

(...) jestem doradczynią dopiero tak naprawdę od 3 tygodni. I poznaję szkołę, poznaję uczniów. Zostałam rzucona trochę na głęboką wodę z tego względu, że jak usłyszano, że jestem doradczynią i mogę podjąć się tej pracy, to tak naprawdę to już było wszystko załatwione. Ja nie otrzymałam żadnej informacji, jeśli chodzi o diagnozę potrzeb. (...) Ja się nie identyfikuję z tą szkołą jeszcze, bo może jest to za wczesne, ale też czuję się, że wchodzę, to przyszła pani, zrobi i to wszystko. Także nie chciałam, żeby to doradztwo zawodowe to były tylko i wyłącznie moje zajęcia (...) (III.R6).

Badani wskazują na kilka doświadczanych przez siebie trudności w prowadzeniu diagnozy potrzeb uczniów, rodziców i nauczycieli. Pierwsza wynika z częstych zmian na stanowisku koordynatora WSDZ, doradcy zawodowego i pozostałych członków zespołu pomocy psychologiczno-

¹ Dzieci z rodzin dysfunkcyjnych lub zagrożonych ubóstwem; obcokrajowcy; dzieci z rodzin powracających z emigracji; uczniowie z rodzin, w których występuje przewlekła choroba lub choroba psychiczna; uczniowie z niepełnosprawnościami; uczniowie ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się; uczniowie z problemami zdrowotnymi; uczniowie uzdolnieni.

pedagogicznej: „(...) Mam znowu nowy zespół psychologiczno-pedagogiczny, więc właściwie od podstaw znowu buduję. I tak mam co roku” (I.R1).

Aby móc we właściwy sposób prowadzić proces diagnozowania potrzeb, nowi pracownicy potrzebują czasu na zbudowanie relacji ze wszystkimi uczestnikami działań doradczych (nauczycielami, rodzicami, uczniami). Istotne jest, że te relacje powinny być budowane na konkretnych zadaniach zespołu. Zadania zespołu psychologiczno-pedagogicznego powinny być planowane i znane najdalej do 15 września, następnie jest czas na ich realizację.

Kolejną trudnością, o której mówią respondenci, jest niewystarczająca liczba godzin przeznaczonych na pracę wychowawcy klasy. Nauczyciele pełniący tę funkcję wspomagają koordynatora WSDZ i doradcę zawodowego w procesie diagnozowania potrzeb uczniów. W praktyce szkolnej okazuje się jednak, że często priorytetem wychowawców jest rozwiązywanie bieżących problemów klasy. Natomiast praca wychowawcza powinna polegać na formowaniu postaw. Zagadnienia z obszaru doradztwa zawodowego przechodzą na dalszy plan:

(...) wychowawca naprawdę ma co robić w dzisiejszych czasach oprócz doradztwa zawodowego. (...) Ma ogromną działkę wspomagania ucznia z pomocy psychologiczno-pedagogicznej. To są takie problemy w tej chwili, czy indywidualne, czy w klasach nieraz, czy środowiskowe, że wychowawca naprawdę ma co robić oprócz doradztwa zawodowego, którym również się zajmuję (...) (II.R4).

Pomimo wskazanych uprzednio trudności, część respondentów zapewnia, że realizuje proces diagnozowania, ponieważ jest do tego zobowiązana: „(...) jeżeli chodzi o samą diagnozę, to jest dokument obowiązkowy [standard organizacyjny 0.3], więc należy go prowadzić” (I.R5).

Zebrane informacje wskazują na przekonanie badanych dotyczące dobrej znajomości oczekiwań środowiska szkolnego: „(...) doskonale mamy to środowisko już rozeznane, [wiemy] z kim mamy do czynienia” (I.R5).

Respondenci pytani o sposób prowadzenia diagnozy i wnioski z niej wynikające dla rocznego programu doradztwa zawodowego, udzielają wymijających odpowiedzi, czasami nawet myląc rozpoznawanie potrzeb z diagnozą preferencji edukacyjno-zawodowych.

Na pytania moderatora dotyczące tego, jak diagnoza przydaje się do realizacji doradztwa zawodowego i jakie są najciekawsze, użyteczne wnioski z tej diagnozy, jedna z badanych odpowiedziała: „Powiem tak, jeżeli chodzi o samą diagnozę, to jest dokument obowiązkowy, więc należy go prowadzić. Ale na tym etapie, kiedy go prowadzimy wobec uczniów, nie zawsze oni mają jeszcze zdefiniowane potrzeby w zakresie wyboru zawodu” (I.R5).

2.1.2. DIAGNOZA POTRZEB UCZNIÓW

Rozmówcy szczególną uwagę skupiają na diagnozie potrzeb uczniów z klas VII i VIII, w których realizowany jest obowiązkowy 10-godzinny program doradztwa zawodowego: „(...) diagnoza jest robiona, (...) głównie skupiam się (...) na VII-VIII klasach” (I.R4).

Niektóre szkoły starają się realizować WSDZ zgodnie z przyjętym przez siebie modelem: co roku program wieloletni i roczny plan działania są modyfikowane zgodnie z wynikami diagnozy. Rozpoznanie potrzeb dotyczy jednak głównie klas VIII:

Model pracy mniej więcej jest taki, że oprócz doradztwa zawodowego, który realizuje doradca, no tych godzin nie ma wielu, to realizują to również nauczyciele wychowawcy na lekcjach wychowawczych, plan mamy rozpisany dosłownie na miesiące, i nauczyciele poszczególnych edukacji. Bo to może i polonista robić, historyk. (...) Ten plan jest poparty tą diagnozą. (...) – [moderator] Czyli diagnozę prowadzicie w VII klasach? – W VII i VIII. – [moderator] W VII i VIII klasach. Tylko te dzieci obejmujecie. – Tak. Ale zapotrzebowanie takie konkretne na dany rok dla samego doradcy to jest VIII klasa (I.R5).

W trakcie badania rozmówcy wielokrotnie mylą rozpoznawanie potrzeb wynikające z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. z 2020 r. poz. 1280 oraz z 2022 r. poz. 1594) z diagnozą potrzeb związaną z realizacją przedmiotu doradztwo zawodowe (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego, Dz. U. z 2019 r. poz. 325; §5 ust. 1): „Natomiast w tych 7 klasach jest o tyle problem, że trudno diagnozować coś, ponieważ uczniowie jakby niewiele wiedzą o tym przedmiocie. Niewiele wiedzą, do czego ma im służyć” (I.R3).

Badani mówią o wykorzystaniu w tym celu kwestionariuszy ankiet. W trakcie dyskusji pojawiają się również opinie, że to narzędzie służące do zbierania informacji jest zbyt angażujące i czasochłonne. W związku z tym niektórzy rozmówcy preferują prowadzenie obserwacji oraz wywiadów z młodzieżą:

(...) żadna ankieta na pewno się nie odbywa. Powiedzmy sobie to wprost, bo to jest niemożliwe. To jest tylko obserwacja i rozmowa. (...) Kiedy, jak i gdzie w te 10 godzin, które są stricte przypisane na VII-VIII? Jak ja bym miała robić tutaj wszystko, no to jest niemożliwe w ogóle (II.R9).

Dobór narzędzi stosowanych w procesie diagnozy jest warunkowany umiejętnościami nauczycieli odpowiedzialnych za jej przeprowadzenie. W zależności od tego, czy dane osoby mają kwalifikacje w zakresie doradztwa zawodowego, rozpoznawanie potrzeb uczniów jest bardziej lub mniej pogłębione: „(...) mam od 2 lat panią psycholog, która jest profesjonalnym, wykształconym doradcą zawodowym. Wcześniej [diagnozę] robiła pani psycholog-pedagog, 2 w 1. (...) Pod kątem działań organizacyjnych [diagnoza wygląda] bardzo podobnie, czyli działamy głównie we współpracy z wychowawcami (...)” (II.R4).

Wywiady i obserwacje prowadzone są czasami także wśród uczniów z młodszych klas. Jedna z osób uczestniczących w badaniu szczegółowo opowiada, w jaki sposób diagnozuje potrzeby dzieci w świetlicy:

(...) Patrzę, w jaki sposób [uczniowie] się bawią, w co się bawią, w jaki sposób ze sobą rozmawiają, w jakie role zawodowe się wcielają, jakie są ich zainteresowania, w jakich obszarach tematycznych najbardziej lubią się rozwijać, doskonalić swoje umiejętności. I ta obserwacja jest dla mnie bardzo ważna. Oprócz tego oczywiście rozmowa taka bieżąca, 1 na 1, w małych grupach, w całym zespole świetlicowym, w zależności od możliwości. Staram się ich też po prostu pytać, na jakie zajęcia czekają, co im sprawia największą radość, żeby ukierunkowywać się też na to, co oni lubią, w czym czują się pewnie, co chcą doskonalić w sobie. (...) To jest właśnie ta baza wyjściowa, ta diagnoza, usłyszenie tego. I wtedy staram się też swoją ofertę zajęć dostosować do ich oczekiwań (...) (I.R2).

Rozmówcy na podstawie wyników diagnozy stwierdzają, że uczniowie potrzebują pomocy przede wszystkim w rozpoznaniu własnych predyspozycji zawodowych: „Z diagnozy i z rozmów z uczniami wynika, że oni nie chcą, żebym im wskazała konkretny zawód, tylko bardziej na przykład jak mają poznać swoje predyspozycje, mocne strony i gdzie mogą to wykorzystać, w którym zawodzie” (I.R4).

Ponadto, na podstawie zebranych informacji respondenci wiedzą, w jakich obszarach potrzebna jest współpraca nauczycieli. Na przykład zaspokojenie potrzeb uczniów w zakresie wiedzy na temat rynku pracy jest możliwe poprzez uzyskanie dodatkowych danych przez nauczycieli wychowawców i doradcę zawodowego: „(...) z diagnoz nam wynika, że ich świadomość na temat rynku pracy jest na tyle niska, że potrzeba dodatkowo zbadać cały kontekst przez nauczycieli wychowawców [razem] z naszym doradcą zawodowym, który jednocześnie pełni funkcję pedagoga” (I.R5).

Inną przestrzenią współpracy nauczycieli są działania na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W odpowiedzi na zdiagnozowane potrzeby podejmowana jest kooperacja przykładowo pomiędzy pedagogiem, psychologiem i nauczycielem biblioteki:

(...) udaję się też do pani z biblioteki, współpracuję z panią pedagog i psycholog. I one też są otwarte, szczególnie na uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. (...) W związku z tym, że to jest działanie w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej, więc jak najbardziej czuję się tutaj upoważniona, żeby im delegować te zadania (I.R2).

2.1.3. DIAGNOZA POTRZEB NAUCZYCIELI

Przyjętą praktyką, oprócz prowadzenia swobodnych rozmów z innymi nauczycielami, jest omówienie WSDZ podczas zebrań rady pedagogicznej oraz spotkań zespołów wychowawczych, dzięki czemu ich przedstawiciele mają możliwość zgłoszenia swoich potrzeb:

Jeśli chodzi o diagnozę nauczycieli, to jest to bieżąca komunikacja przede wszystkim z wychowawcami klas, głównie z wychowawcami klas VIII i VII, a także z wychowawcami świetlicy w związku z tym, że jestem w tym zespole. Przedstawiam wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego. Proszę o informacje, czego jeszcze nauczyciele oczekują, jakie mają pomysły na własne działania doradcze, więc to jest taka diagnoza. Robię to przez dziennik

elektroniczny, robię to na radzie pedagogicznej. Na przykład jutro też mam takie wystąpienie na radzie. I też będę prosiła nauczycieli o kontakt ze mną, zgłaszanie swoich potrzeb (...) (I.R2).

W przypadku dużych placówek zatrudniających znaczną liczbę nauczycieli, proces rozpoznawania potrzeb odbywa się kaskadowo tj. informacje o potrzebach nauczycieli zbierają koordynatorzy zespołów przedmiotowych lub koordynatorzy zespołów wychowawców klas równorzędnych:

U nas funkcjonuje to w ten sposób, że my mamy koordynatorów zespołów przedmiotowych. Plus wychowawców, czyli zawsze jednego przedstawiciela na danym poziomie, czyli klas IV, V itd. I no tak, żeby właśnie nie było to 60 osób, tylko 10 na przykład. I z nimi jestem w bezpośrednim kontakcie, nawet nie online, tylko próbujemy się umówić, jak nam pasuje, no i omawiamy [to co] najważniejsze (I.R4).

Niektórzy rozmówcy mówią o praktyce przyjętej w ich placówkach – proces diagnozowania potrzeb odbywa się na podstawie działań zrealizowanych w mijającym roku szkolnym:

Nie zadaję [nauczycielom] ankiet, bo wiadomo, że nauczyciel niekoniecznie lubi te ankiety, ale też nie wyjdzie to, co bym chciała usłyszeć. Na przykład czy dane ćwiczenie, zadanie, obszar, w którym mieli się poruszać akurat w tym danym roku szkolnym, na przykład bardziej nas zawody interesują czy bardziej przy VIII klasach na przykład bardziej rekrutacja, to czy faktycznie te działania, które sobie zaplanowaliśmy, czy to im wyszło, czy dzieciakom się podobało, czy dzieciom to było przydatne (I.R4).

Po przeprowadzeniu ewaluacji rocznego planu doradztwa zawodowego, członkowie zespołu planują działania. Wnioski z ewaluacji są rozpatrywane w kategoriach potrzeb nauczycieli na kolejny rok szkolny. W takich przypadkach ewaluacja częściowo stanowi diagnozę, bo nauczyciele pytani są w niej jak jest, co udało się zrobić, a co trzeba jeszcze zrobić, by potrzeby (uczniów i nauczycieli) zostały zaspokojone:

My mamy zespół doradztwa zawodowego. Składa się oczywiście z doradcy zawodowego, teraz z mojej osoby, i po prostu nauczycieli wychowawców z różnych poziomów klas. I tutaj właśnie przy ewaluacji poprzednio rocznej pracy dokonuje się teraz już takie zbieranie tych potrzeb i planowanie [działań] na kolejny rok (II.R5).

2.1.4. DIAGNOZA POTRZEB RODZICÓW

Wypowiedzi osób badanych świadczą o tym, że diagnoza potrzeb rodziców w zakresie doradztwa zawodowego odbywa się tylko w klasach VII i VIII. Żaden rozmówca nie wspomina o rozpoznawaniu potrzeb rodziców młodszych uczniów. Zbieranie informacji o potrzebach rodziców ostatnich klas odbywa się za pośrednictwem wychowawcy lub dziennika elektronicznego: „(...) Natomiast jeżeli chodzi o VII-VIII, to poza rozmowami my jeszcze robimy coś takiego, że wysyłamy zapytanie do rodziców, czego by oczekiwali w kwestii doradztwa zawodowego” (II.R2).

[moderator] Na etapie diagnozy kontaktuje się Pani z wybranymi rodzicami, z którymi ma Pani dobry kontakt? – Tak. Czyli moja klasa wychowawcza na przykład... Czy daję po prostu zapytanie na... No przez mobiDziennik i ci, co by chcieli się, że tak powiem, wypowiedzieć, to mi się po prostu... Odpowiadają na maile (I.R4).

Przyjętą praktyką w niektórych szkołach jest prowadzenie przez doradcę zawodowego rozmów z rodzicami podczas spotkań na żywo:

(...) Najbardziej ta współpraca przebiega w klasach VII-VIII i są spotkania z rodzicami przewidywane, najczęściej wtedy, kiedy są konsultacje lub wywiadówki, bo wtedy wiemy, że przyjdzie dużo rodziców. I dla VIII klas zawsze są zainteresowani. Tu są wywiady. Ja zresztą zawsze, kiedy zaczynam doradztwo zawodowe w VII klasach, staram się napisać do rodziców i zachęcić. Proponuję nawet coś takiego, żeby oni się wypowiedzieli, jakie są ich oczekiwania (...) (II.R1).

Zastawiająca jest wypowiedź jednego z badanych doradców zawodowych, który pyta rodziców jedynie o ich oczekiwania dotyczące naboru uczniów do szkół ponadpodstawowych. W rezultacie diagnoza potrzeb rodziców jest ograniczona tylko do procesu rekrutacji: „(...) W VIII klasach wiem, że wychowawcy też rozmawiają z rodzicami, czego oni oczekują w VIII klasie typowo przed rekrutacją ode mnie (...)” (II.R7).

Wysnuty wniosek potwierdza także wypowiedź innego nauczyciela, który mówi o oczekiwaniach rodziców wobec szkoły, a nie o ich potrzebach. Stwierdzenie badanego daje do zrozumienia, że rodzice wymagają od szkoły podejmowania działań wobec ich dzieci, a niechętnie podejmują rolę współuczestników procesu wychowawczego, wspierających swoje dzieci w przygotowaniu do podjęcia decyzji edukacyjno-zawodowych: „I rodzice są już na tyle świadomi, że mają oczekiwania w stosunku do szkoły (...). Oni oczekują pewnych naszych działań i chcą wiedzieć, jakie są nasze działania, jakie plany w stosunku do ich dziecka (...)” (I.R4).

2.2. WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI W OBSZARZE WSPIERANIA DZIECI W ROZWOJU EDUKACYJNO-ZAWODOWYM

Jednym z celów „Standardów doradztwa zawodowego dla poznańskich szkół podstawowych” jest edukacja rodziców w zakresie udzielania wsparcia ich dzieciom w planowaniu ścieżki edukacyjno-zawodowej i rozpoznawania ich predyspozycji. Zgodnie z ustaleniami zawartymi w tym dokumencie, w obszarze współpracy z rodzicami przy realizacji założeń WSDZ szkoła powinna:

- udzielać rodzicom informacji, wskazówek i wsparcia w zakresie przykładowych rodzicielskich oddziaływań w obszarze doradztwa zawodowego (standard ORG.16);
- zachęcać rodziców, aby udzielali wsparcia dzieciom w zakresie możliwości rozwijania ich zainteresowań oraz poznawania własnych zasobów (w kontekście przyszłej pracy zawodowej) (standard I.1.1);
- inspirować rodziców do aktywności w zakresie wspierania swoich dzieci w podejmowaniu decyzji edukacyjnych (standard IV.7).

W badaniu ankietowym przeprowadzonym w pierwszym etapie ewaluacji realizację takich działań zadeklarowali przedstawiciele prawie wszystkich badanych poznańskich szkół podstawowych. Różnice w stopniu wdrożenia standardów są jednak widoczne w analizie odpowiedzi na pytania szczegółowe, które dotyczyły realizacji konkretnych wskaźników. Potwierdzeniem wdrożenia standardów powinno być prowadzenie komunikacji szkoły z rodzicami zarówno w formach bezpośrednich, jak i pośrednich. Tymczasem, o ile kontaktowanie się za pomocą dziennika elektronicznego (m.in. rozsyłanie informacji o aktywnościach możliwych do podjęcia lub wydarzeniach wspomagających planowanie kariery) jest powszechne (powyżej 85% badanych w odniesieniu do każdego z powyższych standardów), o tyle bezpośrednie kontakty są rzadkością.

Prezentacje prac uczniów na spotkaniach z rodzicami odbywają się rzadziej niż w co czwartej szkole (23% badanych), zaś inne formy zachęt i współdziałania z rodzicami prowadzi jeszcze mniej placówek (w każdym przypadku ich realizację zadeklarowało mniej niż 20% badanych). Współdziałanie z rodzicami w omawianym zakresie powinno też znajdować odzwierciedlenie w dokumentach formalnych, takich jak sprawozdania ze spotkań z rodzicami, adnotacje w dziennikach psychologa i pedagoga, sprawozdania doradcy zawodowego. Zapisy takie sporządza się jedynie w połowie badanych szkół podstawowych.

Po uwzględnieniu wyników badania ankietowego, podstawą dla skonstruowania scenariusza zogniskowanego wywiadu grupowego z przedstawicielami wybranych szkół podstawowych uczyniono pogłębiające pytania badawcze dotyczące współpracy z rodzicami:

1. Jak przebiega współpraca szkoły z rodzicami w obszarze wspierania dzieci w wyborze ścieżki edukacyjno-zawodowej? Na jakim etapie zaczyna się i jak przebiega na określonych etapach? Jakie przybiera formy? Kto za nią odpowiada i kto ją realizuje? Co powinno ulec zmianie, a co jest warte kontynuacji?
2. W jakim zakresie rodzice dzieci z badanych szkół podstawowych przejmują funkcję doradczą względem swoich dzieci w kontekście rozwoju edukacyjno-zawodowego, w szczególności w obszarze wyboru właściwej szkoły ponadpodstawowej i dalszej ścieżki kształcenia?
3. W jakich formach, z wykorzystaniem jakich sposobów i w jak dużym stopniu szkoła zachęca, inspirowa rodziców, aby udzielali wsparcia dzieciom w zakresie: możliwości rozwijania własnych zainteresowań, poznawania własnych zasobów (w kontekście przyszłej pracy zawodowej) i samodzielnego podejmowania decyzji edukacyjnych?

2.2.1. PRZEBIEG WSPÓŁPRACY SZKOŁY Z RODZICAMI NA KOLEJNYCH ETAPACH EDUKACYJNYCH

Z dyskusji zaproszonych respondentów wynika, że w szkołach podstawowych współpraca z rodzicami nie ma charakteru ciągłego, tylko interwałowy i nie opiera się na symetrycznym zaangażowaniu obu stron. Preferowany sposób komunikacji tzn. poprzez dziennik elektroniczny, okazuje się mało skuteczny, zwłaszcza w przypadku rodziców uczniów klas VIII.

Współpraca przebiega inaczej na każdym etapie edukacji. Różnice wynikają nie tylko z podstawy programowej i dostosowania treści do wieku, ale także z nastawienia rodziców do kwestii planowania kariery w odniesieniu do różnych etapów edukacyjnych.

Z informacji uzyskanych od nauczycieli wyłania się pewien schemat – cykl realizacji założeń WSDZ we współpracy z rodzicami. Na etapie wczesnoszkolnym, czyli w klasach I-III, treści z zakresu doradztwa zawodowego są realizowane na ogół ze wzmożonym zaangażowaniem rodziców i nauczycieli. W tym przypadku zarówno dzieci, jak i rodzice chętnie poznają wątki zawodoznawcze i wykazują pogłębione myślenie o rozwoju kariery: „Bardzo mocno na poziomie klas I-III, rodzice jeden przez drugiego w danej klasie [angażują się], oczywiście z danym wychowawcą” (I.R4).

Na podstawie relacji uczestników wywiadów można jednak odnieść wrażenie, że wynika to w głównej mierze z atrakcyjności tego etapu edukacyjnego – dzieci dopiero zaczynają edukację, są ciekawe poznawczo, a rodzice mają okazję odgrywać przed nimi różne interesujące role (patrz rozdział 2.3.).

Następnie w klasach IV-VI poziom współpracy i zainteresowania rodziców sprawami rozwoju zawodowego dzieci gwałtownie spada, a w niektórych placówkach nawet całkowicie zanika: „Myślę, że tak naprawdę w tych klasach [IV-VI] zainteresowanie rodziców od strony doradztwa zawodowego jest bardzo niewielkie, jeśli nie powiedzieć, że żadne” (III.R3).

Jedna z osób zwraca uwagę, że problem leży też po stronie wychowawców, którzy często dopiero na ostatnim etapie edukacji w szkole podstawowej rozmawiają z rodzicami o adekwatnych działaniach doradczych. W efekcie nauczyciele stwierdzają, że rodzice uczniów z klas IV-VI zazwyczaj nie widzą możliwości pełnienia konkretnych i ważnych funkcji w ramach roli doradczej: „W VIII klasach wiem, że wychowawcy rozmawiają z rodzicami, czego oni oczekują ode mnie w VIII klasie typowo przed rekrutacją. W klasach IV-VI również wychowawcy rozmawiają z dziećmi na lekcjach wychowawczych, już z rodzicami trochę mniej” (II.R7).

Respondenci dostrzegają negatywny wpływ na uczniów wynikający z przerzucania się odpowiedzialnością między nauczycielami a rodzicami. Dzieci bowiem zauważają, że nagle bez wyjaśnienia kończą się działania rozwijające ich wiedzę o samych sobie. W konsekwencji pojawia się nieznajomość możliwości dalszego rozwoju edukacyjno-zawodowego:

I ja mam taką świadomość, że potem jest totalna przepaść. W klasach IV-VI po prostu nie ma nic. Bo potem dzieci widzą, (...) są zażenowane: „Nic nie robimy w tej sprawie. My chodziliśmy tutaj, i tutaj...”. Ale generalnie jak ktoś w 4 klasie jest wychowawcą, to słyszy: „My już tam byliśmy, tu byliśmy”. Bo panie w I-III tyle robią, że potem... I to niestety dostrzegam, że wychowawcy w tych klasach IV-VI potem sobie mówią: „Dobra, to już było zrobione, odpuszczam...” (I.R1).

W efekcie nauczyciele realizujący zajęcia z doradztwa zawodowego w klasie VII zderzają się z „pustynią”, „przepaścią” (I.R1). Zastanawiające jest to, że na taki problem zwraca uwagę osoba,

która pełni obecnie także funkcję wychowawcy klasy i która, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego (Dz. U. z 2019 r. poz. 325), powinna od IV klasy prowadzić na bieżąco działania doradcze. Na takiej podstawie można więc przypuszczać, że w pewnej części szkół działania takie nie są prowadzone lub są prowadzone nieskutecznie:

I człowiek wchodzi z doradztwem w VII klasie i ma naprawdę (...) dosłownie poligon doświadczalny (...). Trzeba wszystko od podstaw budować. (...) Diagnoza jest w VII klasie, ale ja robię ją na końcu. Bo niestety, no powiedzmy sobie to, co tutaj koleżanki powiedziały. Świadomość tego, co ja mam ze sobą począć, na początku VII klasy jest naprawdę... Ja jestem też wychowawcą obecnie VII klasy, także strasznie to wygląda. To jest w ogóle temat, który ich nie dotyczy. Oni są jeszcze w świecie zabaw i gier (I.R1).

Wszyscy badani obserwują gwałtowny wzrost zainteresowania (które niekoniecznie idzie w parze z aktywnym włączeniem) rodziców kwestiami kariery dzieci w połowie klasy VIII. W tym czasie rozpoczynają się przygotowania do rekrutacji do szkół ponadpodstawowych, więc rodzice zadają z niepokojem pytania o to, w jakim kierunku ma podążać ich dziecko (wybór lokalizacji i typu szkoły, profilu klasy, zawodu etc.):

Wiem o tym z rozmów z uczniami. Jestem praktykiem-nauczycielem, więc mam cały czas kontakt z dziećmi, również od rodziców, ale również i od nauczycieli wychowawców. Ja bym powiedziała, że jest bardzo lajtowe podejście do doradztwa zawodowego nawet w klasie VII i nawet w klasie VIII. Jeżeli w Państwa placówkach jest taka duża odpowiedzialność klas VIII, to gratuluję. Ja tego bardzo długo nie jestem w stanie zaobserwować, nawet pytając dzieciaki w drugim półroczu: „Czy już masz sprecyzowane swoje predyspozycje? Czy już wiesz do jakiej szkoły pójdziesz na drzwi otwarte? Jakimi typami szkół się interesujesz?” (II.R4).

(...) z 2-3 lata temu, jak jeszcze robiłam ambitnie ankiety takie typowo, że wysyłałam rodzicom, żeby mi odkliknęli, co i jak, no to powiem, że procent był... No chyba nie 10% nawet rodziców się w ogóle zaangażowało. (...) Jak mam 125 uczniów, w zeszłym roku w 8 klasach zgłosiło mi się 6 rodziców. Taki to był procent. (...) wiadomo, no nie liczyłam na więcej niż tam 30-40% rodziców, no bo uznałam, że, no jak była Akcja Rekrutacja, a później udostępniony film, no to ktoś tam sobie usiadł i posłuchał, popatrzył, więc mógł z tego korzystać, tak? Więc jakby nie potrzebował już kolejnego mojego jakby... Tylko tutaj zgłosiły się faktycznie osoby, które miały konkretne pytania, że ja idę... Chcę, żeby dziecko poszło do tej szkoły (I.R4).

Okazjonalna współpraca pokazuje, że zarówno rodzice, jak i nauczyciele nie myślą o przygotowaniu dzieci do efektywnego funkcjonowania na rynku pracy jako procesie długofalowym, w którym oni stale uczestniczą. Krótko podsumowuje to jedna z uczestniczek wywiadu: „Nie myślą o tym, a potem się budzą, jak już nagle jest rekrutacja” (III.R6).

Podobne wnioski wyciągnięto podczas badania „Plany edukacyjno-zawodowe uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych aglomeracji poznańskiej”. Uczniowie samodzielnie formułujący

swoje plany nie myśleli o własnym rozwoju edukacyjno-zawodowym jako wieloletnim i złożonym procesie, najczęściej odnosili się tylko do wybranego aspektu planowania, jak ukończenie szkoły wyższej czy podjęcie pracy zawodowej².

2.2.2. JAKOŚĆ WSPÓŁPRACY: INICJATYWA SZKOŁY ORAZ ZAANGAŻOWANIE RODZICÓW W PEŁNIENIE ROLI DORADCZEJ

Rodzice to pierwsze osoby, które służą swoim dzieciom poradą i wsparciem podczas dokonywania wyborów edukacyjno-zawodowych. W doradztwie zawodowym dla dzieci kluczowe jest uzupełnianie się rodzicielskiej roli doradczej z działaniami nauczycieli: „Wskazuję [rodzicom], że to oni są pierwszymi doradcami swojego dziecka. To pada ode mnie na zebraniu. Natomiast też deklaruję, że ja jestem, że chętnie pomogę i zapraszam ich do współpracy” (I.R2).

Nauczyciele jednak zgodnie oceniają, że zaangażowanie rodziców w pełnienie roli doradczej względem dzieci jest niewystarczające. Badani przywołują sytuacje inicjowania kontaktu ze szkołą, które dotyczą tylko niektórych rodziców i są określane jako niecodzienne: „(...) muszę Państwa zaskoczyć. Przed moimi zajęciami w klasie VII jeden z rodziców pierwszy do mnie się odezwał, bo miał masę pytań, czego dotyczą te zajęcia” (III.R6), „Rodzice, którzy są zainteresowani, rzeczywiście piszą, pytają, dopytują, gdzie mogą szukać wsparcia, o jakieś dodatkowe indywidualne konsultacje w Centrum Doradztwa [Zawodowego dla Młodzieży] (...)” (III.R3).

W prowadzonych dyskusjach powtarzają się stwierdzenia, że rodzice nie tylko z (różnie motywowanymi) oporami przyjmują swoją rolę doradczą, ale nawet zrzucają odpowiedzialność w tym zakresie na nauczycieli. Jedna z badanych nauczycielek zwraca uwagę, że w jej szkole rodzice postrzegają rolę doradczą w odwrotny sposób. Uważają bowiem, że szkoła nie tyle ma wspierać ich i dzieci w dokonywaniu wyborów edukacyjno-zawodowych, co właściwie przejmować pełną odpowiedzialność za realizację tych procesów:

Ja nie powiem, że wszyscy, bo nie chcę też przejawiać, ale połowa [uczniów] na pewno nie wie, do jakiej szkoły chce iść. To jest bardzo duży problem. Uważam, że tutaj również podejście rodziców jest bardzo różne. Ale duża część rodziców (...) zrzuca to na szkołę. To jest zadanie szkoły w mniemaniu rodziców (...). Ja uważam i zresztą wiem, i taki jest zapis, że szkoła wspomaga rodziców, a nie zastępuje rodziców (II.R4).

Nauczyciele dostrzegają szczególne przypadki, w których rodzice nie są w stanie sprostać roli doradczej, więc całkowite przejęcie odpowiedzialności za wsparcie dziecka staje się nieodzowne: „(...) Mieliśmy chłopaka z rodziny romskiej. Koleżanka musiała wszystko (...) zrobić praktycznie za tych rodziców, bo oni nie byli w stanie. Ale spotkaliśmy się, chłopak zadowolony (...)” (I.R1).

² Materiały dotyczące wyników badania dostępne są pod adresem Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży: <https://www.cdzdm.pl/PL-H128/raporty-z-badan.html>.

Z drugiej strony, jedna z uczestniczek wywiadu grupowego przyznaje, że wyręczanie rodziców i dzieci to problem systemowy i reprodukowany przez samych nauczycieli w strukturach szkoły:

(...) mam wrażenie, że w wielu obszarach pracy szkoły, (...) nie tylko doradztwa, doszliśmy do czegoś takiego, że jeżeli czegoś nie ma napisanego i na monitoringu utrwalonego, to właściwie nie istnieje. (...) Ale my sami się nakręcamy, więc dlatego tam, gdzie nie musimy, naprawdę idźmy w minimalizm. Nie jakościowy, tylko ilościowy. Bo my nie uczymy odpowiedzialności. My mówimy, że najlepszym dążeniem jest dążenie do tego, żeby uczeń miał współodpowiedzialność za własny rozwój. A my robimy antyrobotę. My wyręczamy. (...) w tej chwili jest natłok informacji, wszystko na wyciągnięcie ręki. Oni wiedzą doskonale, gdzie szukać różnych informacji na tematy, które ich interesują. Zacznie ich interesować bardziej kwestia swojej przyszłości [to będą szukać], a my nie wyręczamy ich. Wspomagajmy, ale nie wyręczamy (II.R4).

Badani nauczyciele zgodnie przyznają, że trudno jest zaangażować dzieci i rodziców w nadprogramowe aktywności, które nie kojarzą się z przedmiotami szkolnymi, a zatem nie są postrzegane jako konieczne. Jedna z osób podkreśla, że dotyczy to zwłaszcza działań organizowanych przez podmioty zewnętrzne (np. Urząd Miasta Poznania, Starostwo Powiatowe, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Wielkopolską Izbę Rzemieślniczą) i realizowanych poza godzinami szkolnymi:

(...) uważam, że problem genialnych akcji: Arena [Zawodów], Noc Zawodowców, polega na tym, że jak dzieci nie idą ze szkołą, to nie pójdą. W poprzedniej szkole bombardowałam rodziców, przypominałam im, jak już było tydzień wcześniej, to prawie codziennie mówię: „Słuchajcie, spotkamy się”. (...) Jeśli to nie dzieje się w ramach godzin szkolnych, to niestety często pas (I.R3).

Jako najbardziej zaangażowanych i najlepiej rozumiejących własną rolę doradcą względem dzieci, uczestnicy wywiadów postrzegają rodziców pracujących w branży edukacyjnej. Tutaj instytucjonalne przygotowanie do pełnienia roli doradczej jako nauczyciel przekłada się wprost na poczucie odpowiedzialności za rozwój edukacyjno-zawodowy dzieci szkolnych:

Mamy też rodziców, którzy są wykładowcami akademickimi, którzy też mają tę możliwość, że zaproszą młodzież na jakieś zajęcia warsztatowe. Jak mamy w klasie kilka osób, które pracują w branży edukacyjnej, to zawsze to wsparcie będzie. – (...) bo dbają o swoją przyszłość. (...) – I trochę też poczucie solidarności (I.R1, I.R3).

Oczekiwania rodziców są często nieadekwatne do rzeczywistości. Badani zwracają uwagę, że w wielu przypadkach są one zbyt wysokie względem realnych zasobów i możliwości dzieci, a zarazem mocno wpływają na funkcjonowanie uczniów w szkole oraz samoocenę możliwości rozwoju edukacyjno-zawodowego. Wysokie oczekiwania rodziców kontrastują z niską świadomością wagi własnej roli w tym procesie oraz deficytem takiego zaangażowania, które

byłoby efektywne dla wsparcia dziecka w planowaniu przyszłości i rozwoju pod tym kątem: „(...) zaangażowanie rodziców jest odwrotnie proporcjonalne do wymagań rodziców” (I.R3).

Z drugiej strony, nauczyciele zauważają, że rodzice w swoich działaniach podążają w kierunku odwrotnym do deklarowanego, co okazuje się nieskuteczne, a nawet przeciwnie skuteczne dla wspierania rozwoju kariery dzieci. Przykładem takiego działania może być komunikowanie dziecku tylko negatywnych informacji zwrotnych na jego temat:

(...) na koniec moich zajęć poprosiłam uczniów: „Słuchajcie, następne nasze zajęcia będą dwugodzinne, będą dotyczyły pierwszego obszaru »Ja«. Proszę was, porozmawiajcie z rodzicami, z dziadkami, z osobami, z którymi jesteście blisko, żeby powiedzieli wam, jacy po prostu jesteście”. Ja mówię, to nie musi być cały elaborat. Mówię to wystarczy 1 hasło. – „Ale proszę pani, moi rodzice to twierdzą, że ja nic nie umiem” (III.R4).

Rodzice często mają wysokie aspiracje wobec dzieci, a one nie zawsze są w stanie sprostać takim oczekiwaniom. W wywiadach powtarza się narracja o rozmijaniu się ambicji rodziców z faktycznymi możliwościami rozwoju edukacyjno-zawodowego dzieci z grup wymagających specjalnego wsparcia, zwłaszcza dzieci z niepełnosprawnościami:

(...) czasami wyobrażenia rodziców są takie, a możliwości są takie na przykład. Albo czasami jest problem z poszukaniem też szkoły odpowiedniej. My na przykład mieliśmy w zeszłym roku ucznia z dystrofią mięśniową. Ostatecznie na Ogrody do tego ośrodka go skierowaliśmy. Ale czasami jest faktycznie problem. Albo na przykład mamy jakieś dzieci, które byśmy chcieli do klas terapeutycznych. Okazuje się, że jednak nie bardzo chcą być tam. Na przykład mamy dzieci z autyzmem, no to nie chcą przyjąć tych dzieci z autyzmem do tych klas terapeutycznych (III.R1).

I tutaj faktycznie są różne przykłady. Ja powiem też taki skrajny, ale którego doświadczyłam. Dziecko z orzeczeniem o niepełnosprawności w stopniu lekkim wybiera 3 licea najbliższej szkoły. Notabene z pierwszej dziesiątki miasta Poznania. Na pytanie do matki dlaczego, [słyszemy]: „bo tam ma najbliższą”. To jest niewiarygodne, ale to się dzieje. Oczywiście to dziecko nigdzie się nie dostaje. Również i system naboru czy rekrutacji, że mogą wybierać tyle szkół i w każdej szkole tyle jeszcze oddziałów robi trochę, (...) takiego miszmaszu. Oni mają wrażenie, że jak w tej szkole nie do tej klasy, to do następnej. Wreszcie dostanie się do jakiejś szkoły z ostatniego wyboru i dziwi się: „dlaczego się tam dostałem czy dostałam”. Więc tu też jest może trochę więcej do doprecyzowania albo może uświadomienia. Duży obszar do zmiany (II.R4).

Z relacji badanych wynika też, że wśród rodziców dzieci z poznańskich szkół podstawowych nadal utrzymują się stereotypy dotyczące prestiżu poszczególnych typów szkół – liceum uznawane jest za to dla „lepszyc”, a technikum dla „gorszych” uczniów. Część nauczycieli świadomie zmagają się z tym problemem wśród rodziców i podkreśla, że to wciąż obszar ważny do zmiany. Inni natomiast powielają takie przekonania:

Ale ważne jest to, żeby była ta korzyść i tak samo, żeby rodzic wiedział wcześniej, jaka korzyść jest z danej szkoły. Bo cały czas [jest] stereotyp liceum i to, że tyle osób się nie dostało i wtedy dzwonili do nas, do dyrektorów, że jak zostało dziecko przygotowane, że ono się nie dostało z taką ilością [punktów]. No, ale to nie jest mój problem, tylko pani, prawda? Oczywiście tak w sposób trochę miły, sympatyczny. (...) staram się w kontekście powiedzieć, że to pani dokonała ostatecznego wyboru z dzieckiem. A niekiedy rodzic dokonuje sam i potem dziecko jest w to wrzucane. Wiadomo, że współpraca z rodzicami zawsze jest trudna, bo rodzic by chciał, żeby dziecko chodziło do szkoły, nauczyło się, zrobiło, w domu miało czas dla siebie, nie było zadawane itp., itd. (I.R3).

Po prostu największa męka świata dla rodzica [jest taka], że dziecko chce iść do technikum. Ale przedstawił rodzicom plan na życie, jak to ma wyglądać i teraz chodzi do technikum, dostał się oczywiście. I później przychodzą osoby po technikum na spotkanie absolwentów, gdzie przedstawiają tym naszym uczniom swoją drogę i oni zaczynają łapać, że też tak chcą jak on, właśnie jak ten kolega (III.R4).

Na uwagę zasługują strategie, które nauczyciele podejmują w celu budowania świadomości uczniów na temat pozytywnego wizerunku szkolnictwa zawodowego oraz osób kształcących się w technikach i szkołach branżowych. Używają m.in. argumentów związanych ze społecznym zapotrzebowaniem na zawodowców-specjalistów oraz tych dotyczących wysokich wynagrodzeń płaconych za świadczenie usług:

(...) pomyślcie sobie, ile wasi rodzice czekają za tymi specjalistami po tych branżówkach właśnie. Jak oni są potrzebni i oblegani. I myślę sobie, ile potem za ten remont płacą ci rodzice. To też jest takie pokazanie że my wszyscy nie możemy być magistrami, inżynierami (III.R1).

2.2.3. ZNACZENIE KONTAKTU Z DRUGIM CZŁOWIEKIEM I EMOCJONALNEGO ZAANGAŻOWANIA RODZICÓW W PEŁNIENIE ROLI DORADCZEJ W KLASACH IV-VIII

W ramach pełnienia swojej funkcji doradczej rodzice są zachęcani do podjęcia aktywności w szkołach. Nauczyciele zauważają jednak, że rodzice uczniów klas IV-VIII znacznie mniej chętnie odpowiadają na zaproszenie do prowadzenia lekcji na temat wykonywanego zawodu niż na wcześniejszym etapie edukacyjnym (klasy I-III). Jeden z badanych doradców zawodowych, pomimo skierowania zaproszenia do rodziców wszystkich klas, nie pozyskał zbyt wielu osób chętnych do współpracy:

(...) byliśmy na zebraniach na początku września, (...) we wszystkich klasach byłem. (...) I tam przekazaliśmy informację, że jeżeli są zainteresowani rodzice, żeby zaprosić do zakładu pracy, pokazać swoje środowisko pracy, przyjść może, przedstawić swój zawód, profesję. Trzy osoby i każdy z innej beczki (I.R1).

Brak zaangażowania rodziców najczęściej wynika z ich obaw. W mniemaniu dorosłych wykonujących zawody o niskim statusie społecznym, nie są one warte omówienia. Z kolei inni rodzice wykonujący zawody o wysokim statusie społecznym obawiają się, że wystąpienie na forum klasy będzie postrzegane jako chwalenie się. Nauczyciele obserwują, że niestety takie nastawienie jest też przekazywane dzieciom:

(...) w szkole realizowaliśmy projekt na jednym poziomie, bodajże VI albo VII klasa miała... Robili taki wywiad zawodowy, takie pytania. Mieli znaleźć sobie osobę. Mógł to być rodzic, mógł to być ktokolwiek. I mieliśmy wyszczególnione pytania, i gdzieś znalazłam bardzo fajne, różne, ciekawe, z dyskretnym zapytaniem o zarobki, bo tutaj wiadomo, jak kogoś się pytają dzieci, mają troszeczkę też inne podejście do tego. (...) I na przykład z moich obserwacji wynika, że tam, gdzie wiedziałam, gdzie rodzic ma taki zawód, powiedzmy, no którym nie chciałby się chwalić albo pracuje w domu, [uczniowie] mieli potrzebę, żeby błysnąć kimś innym. To były jakieś osoby, które wyjeżdżały za granicę gdzieś tam na staże. No nikt by nie chciał się pochwalić, że mama sprzęta w szkole, ale na przykład musi mieć jakieś kompetencje. I wiadomo, no nikt tutaj nie przyjdzie i nie opowiada, każdy chce błysnąć (I.R3).

Na zaproszenie badanych nauczycieli odpowiadają zazwyczaj pracownicy branży edukacyjnej i psychologicznej, którzy jak można przypuszczać, lepiej rozumieją wartość poznawczą takich lekcji. Z wypowiedzi badanych wynika, że wyjaśnienie rodzicom i ich dzieciom celu lekcji z udziałem przedstawiciela danego zawodu jest kluczowe dla powodzenia organizacji takich zajęć. Drugim czynnikiem zwiększającym szanse realizacji spotkań jest nawiązanie współpracy z rodzicami, która spowoduje, że będą czuli się zobowiązani do przyjścia do szkoły, skoro zrobili to już inni rodzice (tak jak ma to miejsce w klasach I-III).

Przyczyną braku zaangażowania rodziców może być także brak osobistej, bezpośredniej relacji z nauczycielami. Doradca zawodowy nie jest znany rodzicom (o podobnych trudnościach w klasach I-III mówiła nauczycielka świetlicy z krótkim stażem pracy w danej szkole). Dopiero nawiązanie bezpośredniego kontaktu pomiędzy nauczycielem a rodzicem, przekłada się na konkretną współpracę. Dobrym przykładem są członkowie rady rodziców, którzy będąc już zaangażowanymi w pewne obszary życia klasy, są bardziej skłonni do aktywności także na innych polach.

2.3. ŚWIAT ZAWODÓW I RYNEK PRACY

Celem zawodoznawstwa w szkole podstawowej jest zainteresowanie uczniów światem zawodów, zachęcenie ich do obserwacji pracy i oswajanie ich z myślą o możliwości wykonywania różnych zawodów w ciągu życia. Zapisy „Standardów doradztwa zawodowego dla szkół podstawowych” wskazują, że celem nie jest nabycie wiedzy o wszystkich zawodach, ale pokazanie gdzie i jak mają szukać o nich informacji. Działania podejmowane przez grono pedagogiczne mają służyć wzbudzeniu w uczniach motywacji do samodzielnego przyglądania się zawodom i śledzeniu trendów w różnych branżach.

Zgodnie z zapisami dokumentu, w obszarze „Świat zawodów i rynek pracy” w szkole prowadzone są m.in. zajęcia grupowe i projekty z zakresu zawodoznawstwa (standard II.1) i współczesnego rynku pracy (standard II.2), spotkania z przedstawicielami różnych zawodów i branż czy też z osobami mającymi jakieś pasje/hobby (standard II.4), a uczniowie biorą udział w wycieczkach zawodoznawczych (standard II.6).

Wyniki badania ilościowego pokazały, że większość szkół realizuje standardy z bloku „Świat zawodów i rynek pracy” (jedynie opcjonalny standard II.9 dotyczący organizacji Szkolnych Dni Kariery jest realizowany tylko przez 12% szkół). W trakcie wywiadów grupowych uczestnicy badania zostali zapytani o sposoby realizacji tych standardów:

1. O jakich zawodach mówi się uczniom? Czy są uwzględniane potrzeby lokalnego rynku pracy – okolicy, miasta, aglomeracji poznańskiej?
2. Czy wiedza uczniów klas VIII o wybranym zawodzie jest wystarczająca? Co można zrobić, aby zwiększyć ich świadomość o faktycznych wymaganiach dotyczących realizowania danego zawodu? Jakie są dobre praktyki w tym zakresie?
3. Jak przebiega współpraca ze środowiskiem lokalnym w kontekście wyboru zawodu? Czy ktoś przychodzi do szkoły? Czy nauczyciele z uczniami odwiedzają lokalne (osiedlowe, dzielnicowe) firmy?

2.3.1. ZAANGAŻOWANIE NAUCZYCIELI I RODZICÓW W ZAJĘCIA Z PREORIENTACJI ZAWODOWEJ W KLASACH I-III

W klasach I-III powinny być realizowane m.in. następujące działania:

- obowiązkowe zajęcia edukacyjne – pokazanie związku przedmiotów szkolnych z konkretnymi zawodami;
- prezentacja zawodów (prezentacje rodziców – własny zawód, prezentacje zaproszonych przedstawicieli różnych zawodów); wizyty w okolicznych miejscach pracy (Frąszczak i in., 2018).

Dzięki tym działaniom uczniowie klas I-III powinni m.in.: podać nazwy zawodów wykonywanych przez osoby w bliższym i dalszym otoczeniu, opisać podstawową specyfikę pracy w wybranych zawodach oraz omówić znaczenie zaangażowania różnych zawodów w kształt otoczenia, w którym funkcjonują (Frąszczak, B., i in, 2018).

Informacje pozyskane podczas wywiadów grupowych świadczą o tym, że zajęcia z preorientacji zawodowej są realizowane przez wychowawców klas w ramach programu nauczania w klasach I-III. Na tym etapie edukacyjnym rodzice są zazwyczaj bardzo zaangażowani we współpracę z nauczycielem. Rodzice chętnie przychodzą na lekcje i prezentują zawód, który wykonują: „Koleżanki nauczania wczesnoszkolnego I-III naprawdę stają na wysokości zadania. Jest masa spotkań z zawodami, żywe lekcje. (...) Rodzice przychodzą do szkół bardzo chętnie” (I.R1).

W niektórych szkołach lekcje prowadzone przez rodziców odbywają się w ramach tzw. tygodni tematycznych. Oznacza to, że treści związane z zawodem, który wykonuje dany rodzic są omawiane podczas różnych aktywności edukacyjnych w ciągu całego tygodnia:

(...) bierzemy do współpracy rodziców, robimy tygodnie tematyczne, gdzie rodzice przedstawiają swoje zawody, ale nie w klasach, w których mają dziecko. Zamieniają się klasami. Przychodzą na lekcje, opowiadają, są warsztaty. (...) Mamy prężnych rodziców, którzy sami z siebie wyszli z inicjatywą, że raz na 2 miesiące będą przychodzili do danej klasy, ustalali z wychowawcą i przedstawiali rodzicom, uczniom swój zawód, w którym pracują. (...) My mamy takie tygodnie tematyczne, gdzie oni pracują, na różnych przedmiotach, omawiając dany zawód, przygotowują wystawy, przygotowują jakieś przedstawienia, przebierają się i tak dalej (II.R3).

Ponadto wychowawcy klas I-III organizują wycieczki zawodoznawcze. Badani wymienili m.in. wyjazdy do straży pożarnej, Muzeum Ginących Zawodów, Muzeum Rogala, Aquanetu, fabryki czekolady:

Jeśli chodzi o wycieczki zawodoznawcze, to one się odbywają w ramach klas I-III z ich wychowawcami. I też na przykład mieliśmy wycieczki klas I do Szkoły Aspirantów Ochotniczej Straży Pożarnej. Mogli łąć wodą z węża, więc to też jest dla nich frajda i też to pamiętają (I.R2).

Wycieczki są realizowane także w najbliższej okolicy szkoły np. do firm mieszczących się na terenie osiedla lub dzielnicy: „Wiem, że na pewno klasy I-III odwiedzają osiedlowe sklepiki czy to właśnie fryzjera, (...) kwiaciarnię” (III.R4).

Przykładem dobrej praktyki, o której mówił jeden z dyrektorów jest innowacja pedagogiczna, realizowana w jego szkole od I klasy. Celem projektu jest pokazanie uczniom zapotrzebowania na różne zawody w społeczeństwie. Rezultaty projektu są sprawdzane poprzez obserwację uczniów na kolejnych etapach edukacji:

(...) spotkania odbyły się dla tych dzieci z różnymi ciekawymi dla nich przedstawicielami zawodów. [Dzieci] miały świadomość tego, że na rynku pracy potrzebni są i robotnicy, i naukowcy. Jedni i drudzy tworzą to społeczeństwo i bez siebie nie potrafią żyć. I te dzieci obserwujemy już w dalszej edukacji (I.R5).

Zajęcia z preorientacji zawodowej są realizowane także w świetlicy szkolnej. W ramach zajęć opiekuńczo-wychowawczych odbywają się spotkania z przedstawicielami zawodów – rodzicami uczniów. Kontakt pomiędzy rodzicami a nauczycielem świetlicy nie jest jednak tak zażyły jak z wychowawcą klas. Przekłada się to na poziom zaangażowania rodziców w zajęcia odbywające się w świetlicy:

(...) rodzice w zeszłym roku w niewielkim stopniu byli chętni, mimo że to są rodzice małych uczniów. Odbyły się 3 takie spotkania ze strażakiem, strażnikiem miejskim i z panią psycholog, psychoterapeutką. (...) mam nadzieję, że w tym roku tych rodziców będzie więcej zaangażowanych. Oni już mnie też bardziej znają, bo jestem nauczycielem kolejny rok. Myślę, że będę też bezpośrednio do rodziców się zwracać z taką prośbą nie tylko przez dziennik

ogólnie do wszystkich, tylko po prostu starać się budować też z nimi bezpośrednio relacje i wtedy ich zapraszać, wiedząc, co oni na przykład robią, czym się zajmują (I.R2).

Badani zauważają, że na pierwszym etapie edukacyjnym kluczowe jest uczenie poprzez zmysły (wzrok, słuch, smak, dotyk, węch). Ich zdaniem możliwość bezpośredniego spotkania z przedstawicielem danego zawodu jest silnym impulsem dla uczniów do refleksji na temat własnej przyszłości zawodowej:

Dzieci są bardzo zainteresowane, bardzo chętnie uczestniczą w tych zajęciach, zadają bardzo dużo pytań. Jeśli mogą coś przymierzyć, założyć, zrobić sobie zdjęcie, (...) to jest bardzo cenne, (...) moim założeniem jest to, żeby im dostarczyć jak najwięcej takich bodźców, a nie po prostu na sucho im o tym opowiadać. Bo oni potrzebują dotknąć, zobaczyć, usłyszeć, poczuć. I to tak naprawdę zachęca w ogóle do myślenia na temat swojej przyszłości, swojego zawodu (I.R2).

Oprócz spotkań z przedstawicielami zawodów w świetlicy realizowane są warsztaty. W ramach zajęć zadaniem uczniów jest m.in. przeprowadzenie wywiadów z pracownikami szkoły: „Ja w ramach klas I-III w świetlicy organizuję takie warsztaty wewnątrz szkoły, gdzie [uczniowie] przeprowadzają wywiady z pracownikami szkoły” (I.R2).

2.3.2. OGRANICZONE DZIAŁANIA NAUCZYCIELI W KLASACH IV-VI

W klasach IV-VI powinny być realizowane m.in. następujące działania:

- wycieczki zawodoznawcze (spotkania z przedstawicielami zawodów w ich miejscach pracy, wybrane zawody lokalnego rynku pracy);
- orientacja zawodowa na lekcjach przedmiotowych (grupy zawodów związane z danymi przedmiotami, przydatność wiedzy z przedmiotów szkolnych w życiu codziennym) (Frąszczak i in., 2018).

Uczniowie klas IV-VI powinni rozwijać głównie kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii. Po zajęciach istotne jest, aby dzieci potrafiły wymienić różne grupy zawodów i podać przykłady profesji charakterystycznych dla poszczególnych grup, a także opisać różne ścieżki ich uzyskiwania oraz podstawową specyfikę pracy w zawodach (Frąszczak, B., i in., 2018).

Uczestnicy badania potwierdzają, że wychowawcy klas IV-VI organizują wycieczki do zakładów pracy w najbliższym otoczeniu (np. na osiedlu, w dzielnicy):

(...) klasy IV-VI, to jest taki projekt zawodoznawczy, który ja proponuję w ramach wewnątrzszkolnego systemu doradztwa zawodowego, gdzie uczniowie realizują go lokalnie i w ten sposób poznają też zawody w najbliższym otoczeniu. (...) Udają się wtedy po prostu na nasze osiedle. (...) W IV-VI wychowawcy wychodzą już poza szkołę na osiedle i na osiedlu orientują się, jakie mamy zawody (I. R2).

Inne wycieczki zawodoznawcze są realizowane w ramach zajęć przedmiotowych np. na lekcji techniki w klasie V jest omawiany temat tworzyw sztucznych. Jedna z osób badanych opowiada o swoim doświadczeniu związanym z organizacją tej wycieczki do działu odlewniczego:

Poznałam pana, który prowadził zajęcia w dziale odlewnictwa. I tam brałam swoich dzieciaków, ponieważ prowadziłam też technikę i w V klasie [jest temat] materiały w otoczeniu ucznia, więc jest technika, tworzywa sztuczne. No i po prostu ostatnio mi się tak cudownie udało, że w trzy klasy szliśmy. Jedna klasa odlewała, robiła odlew z metalu i pan też opowiadał o zawodach i tak dalej. Druga grupa poszła do tworzyw sztucznych, gdzie też opowiadali, taka zawodoznawcza. A trzecia grupa... Mieliliśmy zajęcia z marketingu, pracy w grupie. I to było po prostu niesamowite (I.R3).

Z kolei w innej szkole, uczniowie klasy VI uczestniczą w warsztatach zawodoznawczych organizowanych we współpracy ze szkołą ponadpodstawową. W czasie tych lekcji uczniowie poznają dwa konkretne zawody:

To jest 5 spotkań 2-godzinnych, [uczniowie] poznają konkretnie 2 zawody na takich zajęciach. Jeszcze nie mają typowo zajęć z doradztwa zawodowego, ale taki wstęp zawodoznawczy już staram się [robić]... (...) są takie warsztaty praktyczne. Bardzo dużo pracują w grupach. Na przykład w piątek będą tworzyli takie ciągi produkcyjne, wykonywali pewien materiał. To jest oczywiście symulacja zrobiona z papierowych kartek, ale dla nich podział zadań, odpowiedzialność zbiorowa za konkretny efekt pracy, czyli projekt papierowy, już ich uczy pewnego modelu pracy (...) (I.R2).

Uczestnicy badania twierdzą, że nie w każdej szkole wychowawcy organizują wycieczki zawodoznawcze, tłumacząc się brakiem czasu. Jeden z doradców zawodowych uczestniczący w badaniu, zachęca jednak wychowawców, aby przy okazji innych wycieczek edukacyjnych realizowali treści zawodoznawcze:

Mówię: „Dziewczyny, jak idziecie, pamiętajcie, jak idą nawet do kina po drodze, [niech] mówią zawody”. I rzeczywiście są tak cudowne osoby, które po drodze od jakby kładzenia nawet zwykłej drogi, chodników, sadzenia roślinności. (...) takie zabawy robią. Jak najwięcej zawodów zbieramy po drodze. Pomysłów jest dużo, tylko nie zawsze wszyscy są chętni. Może nie zawsze są tak kreatywni? To też trzeba chcieć trochę, żeby się zaangażować (I.R3).

2.3.3. DOBRE PRAKTYKI W KLASACH VII-VIII

Uczniowie klas VII-VIII powinni uczestniczyć m.in. w następujących aktywnościach:

- pokazy audiowizualne (prezentacje, filmy);
- współpraca szkoły z instytucjami zewnętrznymi;
- targi pracy, edukacji;
- cykliczne lub jednorazowe spotkania grupowe, indywidualne (spotkania z przedstawicielami różnych zawodów);

- wycieczki zawodoznawcze (grupowe wizyty w różnych zakładach pracy) (Frąszczak i in., 2018);
- debaty wewnętrzzszkolne na temat wiedzy o preferencjach rynku pracy, w trakcie których uczniowie wymieniają się spostrzeżeniami między sobą, odkrywają teorie, które prezentują rozmówcy.

Uczniowie na tym etapie edukacyjnym powinni rozwijać zwłaszcza kompetencje w zakresie przedsiębiorczości: wyszukiwać i analizować informacje na temat zawodów, charakteryzować wybrane zawody, uwzględniając kwalifikacje wyodrębnione w zawodach oraz możliwości ich uzyskiwania (Frąszczak, B., i in, 2018).

Narzędziem chętnie wykorzystywanym przez doradców zawodowych jest Mapa Karier. Dostarcza ono informacji o zawodach nie tylko uczniom, ale również samym doradcom: „Dobrą praktyką jest właśnie strona Mapa Karier, bo tam jest dosyć dużo informacji. I nie ukrywam, że przecież ja nie posiadam o takiej ilości zawodów takich informacji. Dla mnie one są odkrywcze, jak tam poszczególny zawód sobie sama przeglądam” (II.R5).

Badani wskazują przede wszystkim dwa atuty narzędzia: bogactwo bazy zawodów oraz możliwość prześledzenia ścieżki, która prowadzi do wykonywania danego zawodu:

Mapa Karier o tyle jest świetna, że i pokazuje ścieżkę, którą należy pokonać, żeby dotrzeć do tego zawodu, ale też od razu gdzie można pracować. (...) myślę, że dla nich to jest takie na czasie, bardzo żywe i chyba najlepsze narzędzie, żeby pokazać te zawody. (...) że nie sami prawnicy, lekarze. Pozostałe zawody są dla nich właściwie nieznane (III.R6).

Badani zwracają uwagę także na inne atuty Mapy Karier: prezentację nowych zawodów i zawodów przyszłości, atrakcyjny sposób przekazu oraz przydatność narzędzia do pracy z uczniami cudzoziemskimi, którzy nie zawsze są w stanie zrozumieć nazwy zawodów. Badani dzielą się także dobrymi praktykami dotyczącymi sposobów wykorzystania narzędzia do pracy w czasie zajęć. Jeden z uczestników badania opisuje przydatność Mapy Karier do zaprezentowania zawodów oraz wyjaśnienia definicji kwalifikacji zawodowych:

W VII klasach projekt to jest zawody przyszłości z Mapą Karier, gdzie [uczniowie] pracują w zespołach 2-osobowych. Losują sobie 1 zawód i mają przygotować przedmioty szkolne, które są potrzebne w tym zawodzie, wiedzę, umiejętności i kompetencje miękkie. I potem to prezentują pozostałej części klasy. (...) Jeśli chodzi o VIII klasy, (...) rozmawiamy o kwalifikacjach zawodowych (...) i kompetencjach. (...) pokazuję im nazwy tych kwalifikacji, mówimy sobie, co one oznaczają, jak można je połączyć z innymi zawodami. Więc ten temat kompetencji i kwalifikacji też się pojawia w VIII klasie (I.R2).

Badani mówią także o uczestniczeniu z młodzieżą w tzw. drzwiach otwartych, targach edukacyjnych, Nocy Zawodowców i Arenie Zawodów. Jedna z osób badanych zwraca uwagę na znaczenie przygotowania uczniów do udziału w Arenie Zawodów: „(...) byłam z dziećmi na

Arenie Zawodów. Bardzo istotne jest to, żeby ich przygotować, jakie będą wyspy, po co oni tu idą w ogóle, że mogą zadawać pytania” (I.R3).

W celu omówienia sytuacji na rynku pracy badani nauczyciele korzystają z Barometru Zawodów ukazującego profesje deficytowe i nadwyżkowe. Inną formą zachęcenia uczniów do poznania świata zawodów są konkursy zawodoznawcze. Jeden z badanych opisuje zasady uczestnictwa wszystkich uczniów klas VII w tym przedsięwzięciu. Każdy uczeń ma za zadanie przygotować prezentację wybranego przez siebie zawodu, a następnie opracowany materiał przedstawić na forum klasy. Wybrana przez uczniów prezentacja przechodzi do kolejnego etapu – zawodów między klasami. Wygrana prezentacja jest zamieszczana na stronie internetowej, a zwycięzca otrzymuje statuetkę dyrektora szkoły:

Zawsze jest jakaś nagroda: statuetka szkoły, statuetka dyrektora przechodnia i w VIII klasie ten uczeń, który był w VII klasie, przekazuje statuetkę temu 7-klasiście. I jest taka oprawa i to troszeczkę ich zachęca, a muszą wejść w zawód, są wymagania. Od wykształcenia po uzyskanie [zawodu], jakie korzyści i tak dalej. No wiadomo wszystko, co związane z danym zawodem. Ale tak, żeby każdy wszedł w zawód, który ich interesuje. I to jest najlepsza forma, bo to jest taka praktyczna forma. A nie narzucone i oni muszą się poruszać po temacie, który ich nie interesuje. I całą tą ścieżkę sobie muszą przeanalizować (II.R1).

2.3.4. ZNACZENIE WSPÓŁPRACY Z DRUGIM CZŁOWIEKIEM W REALIZACJI TREŚCI ZAWODOZNAWCZYCH W KLASACH IV-VIII

Część aktywności, o których mówią badani, obejmuje dwa etapy edukacyjne: klasy IV-VI i klasy VII-VIII. Uczestnicy badania w swojej narracji nie rozdzielają tych aktywności na dwie grupy wiekowe, ale mówią o nich łącznie.

Uczestnicy wywiadów zwracają uwagę na znaczenie uczenia się poprzez emocje. Spotkanie z człowiekiem, który mówi o swoim doświadczeniu jest zdaniem badanych bardziej przekonującym sposobem poznawania zawodów. W pierwszej kolejności są to doświadczenia osób z najbliższego otoczenia uczniów – osoby pracujące w szkole np. szkolny konserwator sprzętów, nauczycielka wychowania fizycznego-tancerka:

[Uczniowie] mają nauczycielkę, która uczy ich. Alternatywna godzina wychowania fizycznego to są tańce. (...) To jest prawdziwa tancerka, ona latem jeździ na Majorkę, tańczy tam na ulicach. Połowa dziewczyn chce być tancerką. (...) Pan konserwator, który czasami zaprasza do współpracy (...) [uczniów], on im pokazuje narzędzia. I też wybierają, pytają go: „to co trzeba zrobić, żeby...”. No trzeba iść do takiej i takiej szkoły. I oni wybierają te szkoły, więc myślę, że najważniejsze są emocje... (I. R3).

Wychowawcy klas, nauczyciele przedmiotowi, doradcy zawodowi zapraszają do szkół także osoby spoza szkoły:

(...) takie spotkanie mam teraz w planie właśnie ze swoim znajomym, który zgodził się uczniom klas VII przedstawić swoją historię, że musiał zmienić swoją drogę życiową. Też wypadek, który spowodował, że z dobrze zapowiadającej się kariery sportowca musiał wszystko przewartościować, bo się okazało, że to już jest po prostu niemożliwe. I odnalazł się, jako fryzjer. Zresztą bardzo dobrze prosperujący i finansowo bardzo też tutaj ceni sobie to. (...) myślę, że będzie to wartościowe spotkanie (II.R6).

Dobór osób przychodzących do szkół jest podyktowany dostępnością: zapraszani są znajomi, sąsiedzi nauczycieli, rodzice uczniów: „Już sobie robiłam listę i moich znajomych, i rodziny, jakieś fajne, ciekawe zawody, bo sąsiad na przykład jest pilotem [lotów] czarterowych. Wozi na Bahamy, gdzieś tam jeszcze... Jakies różne osobistości i sportowców” (III.R2).

Kolejnym sposobem realizowania treści zawodoznawczych są spotkania z przedstawicielami różnych firm (np. Lewiatan, Amazon). Zawody, miejsca pracy są pokazywane także przy okazji innych aktywności (np. akcji sprzątanie świata):

Ale na przykład takie też akcje, jak sprzątanie świata razem z jakimiś instytucjami, na przykład z Lewiatanem. Ostatnio z Amazonem też współpracowaliśmy. Więc te zawody i możliwość wykorzystywania gdzieś tam wolontariatu później w swojej pracy zawodowej, żeby pokazać, że gdzieś tam to się łączy, też się dzieje. (...) u mnie w szkole ta współpraca wygląda pozytywnie (III.R3).

Wycieczki do zakładów pracy są realizowane w trakcie godzin lekcyjnych. Za ich organizację odpowiada zazwyczaj wychowawca klasy. Funkcję osoby wprowadzającej, zapraszającej do zakładu pracy pełnią czasami rodzice:

Jedno z rodziców (...) jest taką osobą wprowadzającą do firmy, w której pracuje. Często są to też ludzie, którzy tą działalność sami prowadzą, tak więc jest tym bardziej łatwiej to zorganizować. Znajdzie się zawsze w każdej klasie kilka chętnych osób, tylko oczywiście potem to wszystko trzeba zorganizować (I.R1).

Innym sposobem realizowania treści zawodoznawczych jest prezentowanie przykładów karier. Jedna z badanych mówi o odtwarzaniu nagranych wywiadów z osobami, które opowiadają o swojej drodze edukacyjno-zawodowej. Badana samodzielnie przeprowadziła wywiady ze swoimi znajomymi. Pytała o przebieg ich ścieżki edukacyjno-zawodowej. Nagrania audio są punktem wyjścia do dyskusji z uczniami np. o tym co trzeba wziąć pod uwagę przy wyborze szkoły:

(...) ja zorganizowałam taki mini projekcik „Prawdziwe drogi edukacyjno-zawodowe” i mam kilka nagrań znajomych. I wybrałam specjalnie takich znajomych, którzy, no mieli różne przeboje w tych swoich drogach i właśnie mówią o tym na przykład, że nie przewidzieli też jakichś takich czynników zdrowotnych, które w ogóle wykluczają ich z danego zawodu, czy poszli, bo kolega, koleżanka (...). Więc takich kilka historii. I sobie analizujemy, rozmawiamy (II.R8).

Kolejnym sposobem poznawania świata zawodów są spotkania z uczniami szkół ponadpodstawowych. Zwłaszcza wizyty absolwentów, którzy opowiadają o swoim zawodzie i drodze edukacyjno-zawodowej: „(...) absolwenci, którzy wybrali te szkoły branżowe, technika są trochę takim wybawieniem, bo (...) kiedy przyjdzie absolwent, który pokazuje, jaką drogę on wybrał, co on w tym momencie robi i pokazuje te pozytywne wyobrażenia technikum, no przemawiają do nich” (III.R3).

Poznanie świata zawodów jest także możliwe poprzez podejmowanie prób pracy przykładowo w trakcie lekcji dodatkowych (np. budowy komputera, projektowania, grafiki komputerowej) lub doradztwa zawodowego (np. zajęcia z kreatywności): „Kolega teraz organizuje. Jest nauczycielem fizyki. (...) Ma (...) 3 projekty dotyczące budowy komputera, projektowania i grafiki komputerowej. Tu bardzo duże jest zainteresowanie, tylko on ma bardzo ograniczoną liczbę potencjalnych uczestniczących, bo tam jest tylko chyba grupa 6 osób” (I.R1).

2.3.5. REALIZACJA STANDARDÓW W PRAKTYCE SZKOLNEJ

Z wypowiedzi osób badanych wynika, że:

- w szkołach prowadzone są zajęcia grupowe i projekty z zakresu zawodoznawstwa;
- poruszany jest temat konsekwencji nietrafionych wyborów edukacyjno-zawodowych;
- na terenie szkół organizowane są spotkania z przedstawicielami różnych zawodów i branż, czy też z osobami mającymi jakieś pasje/hobby (wykorzystanie również potencjału rodziców jako reprezentantów różnych zawodów – opcjonalnie także w innych klasach niż klasa dziecka);
- nauczyciele w trakcie prowadzenia obowiązkowych zajęć edukacyjnych przedstawiają uczniom, w jakich zawodach będą mogli wykorzystać wiedzę z zakresu nauczanej przez nich dyscypliny naukowej;
- w ramach realizacji doradztwa zawodowego uczniowie biorą udział w wycieczkach zawodoznawczych;
- nauczyciele aktywnie wspierają kształtowanie i rozwijanie postaw przedsiębiorczych i innowacyjności uczniów;
- uczniowie klas VIII, którzy uczestniczą w Arenie Zawodów, są przygotowywani do udziału w tej imprezie w oparciu o scenariusz działań przed, w trakcie i po wydarzeniu;
- szkoły nawiązują współpracę z absolwentami (m.in. w celu włączania ich do realizacji WSDZ jako przedstawicieli różnych zawodów/branż).

REKOMENDACJE

Badanie przeprowadzone przez zespół Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży w Poznaniu może służyć jako przykład, w jaki sposób koordynatorzy WSDZ mogą przeprowadzać ewaluację standardów doradztwa zawodowego w swoich placówkach.

Ostatnim etapem ewaluacji jest opracowanie sposobów wdrożenia wyników i modyfikacja dotychczasowych praktyk. W tej części raportu przedstawiamy zbiór wskazówek oraz proponowanych kierunków zmian, które mogą zostać wprowadzone w życie szkoły. W treści rekomendacji uwzględniliśmy także sugestie zmiany wskaźników niektórych standardów.

DORADZTWO ZAWODOWE NA WSZYSTKICH ETAPACH EDUKACYJNYCH

Doradztwo zawodowe jest procesem ciągłym, który zaczyna się już od I klasy szkoły podstawowej. Zauważona w badaniu luka, która pojawia się w klasach IV-VI, powinna zostać wypełniona realizacją działań odpowiadających na potrzeby rozwojowe dzieci w tym okresie oraz umożliwiających płynne połączenie działań z etapów I-III (silnie eksponowany wątek zawodoznawczy) z VII-VIII (koncentracja na wyborze szkoły ponadpodstawowej i przygotowanie do rekrutacji). Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego (Dz. U. z 2019 r. poz. 325) treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego w klasach IV-VI obejmują 4 obszary: poznawanie własnych zasobów, świat zawodów i rynek pracy, rynek edukacyjny i uczenie się przez całe życie, planowanie własnego rozwoju i podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych.

1. Za zapewnienie ciągłości realizacji zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz współpracę z innymi nauczycielami odpowiada doradca zawodowy, a w przypadku braku doradcy zawodowego w szkole dyrektor szkoły lub wyznaczony nauczyciel. W tym miejscu warto przypomnieć, że zatrudniony doradca zawodowy (zazwyczaj w celu prowadzenia przedmiotu doradztwo zawodowe w klasach VII i VIII) nie musi pełnić funkcji koordynatora WSDZ (może ją pełnić inny nauczyciel wyznaczony przez dyrektora szkoły).
2. Miejscem odpowiednim do realizacji działań doradczych mogą być świetlice szkolne. Z naszego badania wynika, że w niektórych placówkach nauczyciele uwzględniają w planach zajęć opiekuńczo-wychowawczych treści programowe dotyczące doradztwa zawodowego. Inni z kolei realizują te treści (np. poznanie siebie lub świata zawodów, kształcenie umiejętności współpracy grupowej oraz podejmowania decyzji), nie postrzegając ich jednak jako elementów WSDZ. Koordynator może przyczynić się do zmiany postrzegania doradztwa zawodowego przez nauczycieli jako dodatkowego obciążającego ich obowiązku. Treści z tego obszaru są już bowiem obecne w realizowanych przez nich programach. Zadaniem koordynatora w tym zakresie jest wskazanie nauczycielom treści programowych zamieszczonych w planie pracy świetlicy, które dotyczą doradztwa zawodowego. Podobnie jego rolą jest pokazanie wychowawcom klas treści doradczych w programie profilaktyczno-wychowawczym, a nauczycielom-bibliotekarzom wskazanie tych zagadnień w planie pracy biblioteki.

3. Aby uzupełnić zauważoną w badaniu lukę w realizacji doradztwa zawodowego w klasach IV-VI, warto, aby zespół specjalistów (obok pedagoga, psychologa) został wzmocniony przez doradcę zawodowego. Zatrudnienie specjalisty-doradcy zawodowego na 0,5 etatu w każdej szkole znacząco wspomogłoby działania wychowawców klas IV-VI, a na kolejnym etapie edukacyjnym stanowiłoby znaczące wsparcie dla pracy nauczycieli przedmiotu doradztwo zawodowe.

DOKUMENTOWANIE DZIAŁAŃ DORADCZYCH

1. Z przeprowadzonej ewaluacji wynika, że diagnoza potrzeb w zakresie doradztwa zawodowego jest sporadycznie dokumentowana. Potrzeby uczniów są najczęściej rozpoznawane przez nauczycieli w trakcie swobodnej rozmowy i poprzez obserwację. Wymiana spostrzeżeń z innymi nauczycielami odbywa się również w sposób nieformalny. Brak notatek z takich rozmów stanowi trudność w realizowaniu adekwatnych do potrzeb działań doradczych, zwłaszcza w przypadku zmiany na stanowisku doradcy zawodowego lub koordynatora WSDZ. Warto zastanowić się nad sposobem dokumentowania przeprowadzonej diagnozy potrzeb (np. przygotowanie notatki z przeprowadzonych obserwacji, rozmów). Do tego celu można wykorzystać już funkcjonujące w szkole dokumenty np. zamieścić adnotacje w dzienniku, notatki w protokole z zebrania z rodzicami lub protokole z posiedzenia zespołu przedmiotowego itp.
2. Wyniki przeprowadzonego badania pokazują, że opisywanie tematów i celów lekcji wychowawczych, zajęć opiekuńczo-wychowawczych w świetlicy i lekcji bibliotecznych nie jest uznawane przez nauczycieli za potwierdzenie realizacji doradztwa zawodowego. Zadaniem dyrektora szkoły i koordynatora WSDZ jest praca z nauczycielami w zakresie postrzegania dokumentów już funkcjonujących w praktyce szkolnej za wskaźniki realizacji standardów. Przykładowo wypełniana rutynowo karta wycieczki może być wskaźnikiem uczestnictwa w Arenie Zawodów, nagrana relacja video może potwierdzać spotkanie z absolwentami, a zdjęcia wizytę przedstawicieli różnych zawodów i branż.

DIAGNOZA POTRZEB

1. Wypowiedzi badanych pokazują, że w większości szkół diagnoza potrzeb uczniów, rodziców i nauczycieli w zakresie doradztwa zawodowego nie jest prowadzona albo ogranicza się do zbadania potrzeb siódmo- i ósmoklasistów uczestniczących w lekcjach przedmiotowych z obszaru doradztwa zawodowego. Nie wszyscy dyrektorzy zdają sobie sprawę, że prowadzenie diagnozy jest obowiązkowe. Część z nich niewłaściwie interpretuje treść Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. z 2020 r. poz. 1280 oraz z 2022 r. poz. 1594):

(...) nauczyciele podejmujący pracę są coraz to bardziej asertywni i pada pytanie: „Dlaczego ja mam to robić? Dlaczego mam być w jakimś zespole? Mnie to w ogóle nie interesuje. Na podstawie czego? Ja nie jestem nauczycielem jakimś tam”. To jest bardzo

ważny problem. (...) Bo to jest jak gdyby przy okazji robione dzięki życzliwości. (...) Ale przy jakiejś kontroli ja mam prawo powiedzenia: nie ma doradztwa w klasach 1-6. [W rozporządzeniu] jest to zalecenie, ale nie jest to wymóg (II.R4).

Tylko, że prawidłowo nauczyciel może powiedzieć: „Przepraszam bardzo, to nie jest moja działka”. Ja realizuję podstawę programową i to, że ustaliliśmy u nas na przykład, że przy danym temacie nauczyciel wpisuje zawód, jaki omówił, to jest takie nasze wewnętrzne, żebyśmy wiedzieli, sobie wprowadziliśmy... To, że ustawodawca pisze, że jest możliwość... To jest tylko tak dzięki uprzejmości nauczycieli. Oni realizują dodatkowo doradztwo zawodowe (II.R3).

Zadania nauczycieli w zakresie doradztwa zawodowego warto wpisywać w ich kartę stanowiskową. Należy przypomnieć, że rozpoznawanie i zaspokajanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia jest obowiązkiem szkoły wynikającym z Rozporządzenia w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. z 2020 r. poz. 1280 oraz z 2022 r. poz. 1594). Pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole udzielają uczniom nauczyciele, wychowawcy, specjaliści wykonujący w szkole zadania z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej (doradca zawodowy jest członkiem tego zespołu tak samo jak psycholog, pedagog i inni specjaliści). Należy zaznaczyć, że w rozporządzeniu nie ma mowy o tym, że takie rozpoznanie prowadzi tylko koordynator WSDZ lub doradca zawodowy, ale każdy nauczyciel. Braki w kompetencjach niektórych nauczycieli, na które wskazują osoby uczestniczące w ewaluacji standardów, nie mogą być uzasadnieniem zaniedbań szkoły w zakresie diagnozowania potrzeb z obszaru doradztwa zawodowego. W uzasadnieniu wspomnianego wcześniej rozporządzenia dotyczącego organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej wskazano: „Po zakończeniu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela absolwent posiada wiedzę na temat: projektowania i prowadzenia badań diagnostycznych w praktyce pedagogicznej, poszerzoną w odniesieniu do odpowiednich etapów edukacyjnych i uwzględniającą specjalne potrzeby edukacyjne uczniów z zaburzeniami w rozwoju, a także specyfiki funkcjonowania dzieci i młodzieży w kontekście prawidłowości i nieprawidłowości rozwojowych i specyfiki funkcjonowania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniów szczególnie uzdolnionych”. Pomocne mogłoby okazać się także wprowadzenie w szkołach doskonalenia zawodowego w zakresie diagnozowania potrzeb uczniów, rodziców i nauczycieli z obszaru doradztwa zawodowego oraz interpretacji przepisów zawartych w rozporządzeniach.

2. Z przeprowadzonej ewaluacji wynika, że diagnozowanie potrzeb w zakresie doradztwa zawodowego ma najczęściej miejsce w VII i VIII klasie. Rozpoznanie jest przeprowadzane na przykład za pomocą check listy z wykazem zagadnień lub kwestionariusza ankiety, który składa się z trzech pytań otwartych: jaki masz pomysł na siebie – jaki plan edukacyjno-zawodowy? Co chcesz, żeby było poruszane na zajęciach z doradztwa zawodowego? Jaki zawód, szkoła, profil jest w kręgu twoich zainteresowań? Młodzież ma trudność w udzieleniu odpowiedzi na pytania, co może m.in. wynikać z nieporuszania na

wcześniejszych etapach edukacyjnych treści z doradztwa zawodowego w ramach programu profilaktyczno-wychowawczego. Warto przypomnieć, że treści z zakresu doradztwa zawodowego powinny być realizowane w sposób ciągły od klasy I. Brak etatu doradcy zawodowego nie może być uzasadnieniem zaniechania działań w tym obszarze. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana przez wszystkich nauczycieli w trakcie bieżącej pracy z uczniami klas I-VIII. Zintegrowane działania wszystkich nauczycieli obejmują m.in.: zajęcia rozwijające uzdolnienia, zajęcia rozwijające umiejętności uczenia się, zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu. Zajęcia w zakresie przedmiotu doradztwo zawodowe prowadzone w klasach VII-VIII w wymiarze 10 godzin w roku mają charakter uzupełniający. Zagadnienia dotyczące poznawania swoich zasobów, rynku pracy i podejmowania decyzji edukacyjno-zawodowych mają być realizowane w sposób ciągły od pierwszego etapu kształcenia. Należy przypomnieć, że treści z doradztwa zawodowego są realizowane od klasy I w ramach programu profilaktyczno-wychowawczego w czasie lekcji wychowawczych, lekcji przedmiotowych, zajęć z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, zajęć opiekuńczych w świetlicy i lekcji bibliotecznych. Wsparciem dla nauczycieli w prowadzeniu zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu są seminaria prowadzone przez doradców zawodowych z CDZdM. Rozmówcy wskazują, że warto rozważyć zmianę formy spotkania na bardziej aktywizującą uczniów np. na warsztaty. Warto skorzystać z gotowych baz, które dostarczają wyczerpujących informacji na temat poszczególnych zawodów z klasyfikacji zawodów szkolnictwa branżowego (np. www.zpe.gov.pl, zakładki Infozawodowe i Doradztwo zawodowe).

3. Wszystkie zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego powinny być prowadzone zgodnie z programem opracowanym na dany rok szkolny. Należy jeszcze raz przypomnieć, że program dla klas I-VIII jest opracowywany w oparciu o wcześniej przeprowadzoną diagnozę potrzeb uczniów, rodziców i nauczycieli. Wyniki badania pokazują, że ważne jest zwrócenie szczególnej uwagi na prowadzenie skrupulatnej diagnozy potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami. Bez właściwego rozpoznania podejmowane działania przez nauczycieli wobec tej grupy są doraźne i niedopasowane. Nauczyciele wskazują na konieczność opracowania przez władze oświatowe ogólnodostępnego zestawienia szkół przyjmujących uczniów z określonymi typami niepełnosprawności. Brak takiego wykazu powoduje, że nauczyciele indywidualnie kontaktują się z placówkami edukacyjnymi, próbując samodzielnie znaleźć miejsce kształcenia dla uczniów ze szczególnymi potrzebami. Pomocna może się okazać zintegrowana platforma edukacyjna www.zpe.gov.pl m.in. materiał pt. Kariera szkolna i zawodowa uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wsparcie szkoły w realizacji zadań z zakresu doradztwa zawodowego.
4. Inną grupą, która wymaga szczegółowej diagnozy potrzeb są uczniowie cudzoziemscy. Działania szkoły bez rozpoznania tego, co jest im niezbędne w zakresie doradztwa zawodowego, będą ograniczać się tylko do tłumaczenia dokumentów i umożliwienia zdawania testów w ojczystym języku. Brak działań zaspokajających potrzeby edukacyjno-zawodowe uniemożliwi cudzoziemcom adaptację do polskich warunków.

CIĄGŁA WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI

1. Brak diagnozy potrzeb rodziców przyczynia się do ich mniejszego zaangażowania w proponowane przez nauczycieli aktywności, które prawdopodobnie są niedostosowane do ich oczekiwań. Wyniki badania pokazują, że rodzice są zainteresowani udziałem w życiu szkoły w klasach I-III. Później ich aktywność maleje, aby znowu wzrosnąć w klasach VII-VIII. Brak stałego zaangażowania rodziców przez cały okres szkoły podstawowej jest związany z niezrozumieniem własnej roli doradczej. Istotne jest, by rodzice, w miejsce okazjonalnego zaangażowania przy okazji punktów zwrotnych w edukacji dziecka (jak egzaminy i rekrutacja do szkoły ponadpodstawowej), utrzymywali stały kontakt ze szkołą oraz prowadzili dialog o rozwoju edukacyjno-zawodowym ze swoimi dziećmi. Sposobem na utrzymanie ciągłości działań może być np. podjęcie próby zorganizowania wycieczek zawodoznawczych w miejscu pracy rodziców zamiast zapraszania ich do szkoły, które w klasach IV-VI nie zawsze okazuje się nieskuteczne. Ważne jest także budowanie wzajemnego zaangażowania emocjonalnego nauczycieli i rodziców, które w opinii badanych może skutecznie odbywać się przede wszystkim w trakcie bezpośrednich spotkań. Zaangażowanie to może być podtrzymywane przez szkołę m.in. poprzez budowanie wśród uczniów pozytywnego wizerunku rodziców pełniących profesje uznawane za mało prestiżowe. Niska częstotliwość kontaktów z rodzicami może być niwelowana przez nauczycieli poprzez organizację spotkań tematycznych uznawanych za wyjątkowo ważne np. dotyczących egzaminu 8-klasisty oraz dołączenie do nich treści z doradztwa zawodowego. Przekazywanie jedynie informacji technicznych o procedurze naboru do szkół ponadpodstawowych ogranicza myślenie rodzica o znaczeniu jego roli w procesie wsparcia dziecka w planowaniu ścieżki edukacyjno-zawodowej. Koncentrowanie się na rekrutacji powoduje, że przygotowanie do wejścia na rynek pracy jest rozumiane jako przejście na kolejny szczebel kształcenia.
2. Rozmówcy wskazali na wartość merytoryczną wydarzeń on-line w ramach cyklu pt. „Trzy kwadranse z doradcami” organizowanych przez CDZdM. Warto poszerzyć grupę odbiorców tych spotkań o rodziców uczniów klas młodszych, szczególnie klas IV-VI.

ŚWIAT ZAWODÓW I RYNEK PRACY W SZERSZYM UJĘCIU

1. Wyniki badania pokazują, że w szkole mało czasu poświęca się na omawianie treści związanych z pracą. Podczas grupowych zajęć wychowawczych warto skoncentrować się na wyjaśnieniu czym jest praca, jakie jest jej znaczenie w życiu człowieka, jakich cech potrzeba, by ją dobrze wykonywać i jakie są pozamaterialne aspekty jej wykonywania (satysfakcja, osadzenie w rolach społeczno-zawodowych, wartości związane z pracą i etyką zawodową). Istotne jest także akcentowanie roli pieniądza we współczesnym świecie i jego związku z pracą oraz kształtowanie postawy przedsiębiorczej (np. poprzez promowanie aktywności w ramach wolontariatu). Także dyrektorzy powinni się włączyć do działań w ramach prowadzonego nadzoru pedagogicznego. Przy okazji obserwacji lekcji dyrektorzy powinni prosić nauczycieli o zaznaczenie treści zawodoznawczych w scenariuszu. Nauczyciele poszerzą w ten sposób swoją świadomość i nabędą nawyków mówienia z uczniami na ten temat.

2. W kontekście poznawania zawodów istotne jest dostosowanie różnorodności metod i narzędzi dydaktycznych do etapu edukacyjnego tj. zabaw tematycznych (np. prac plastycznych, zgadywanek, bali karnawałowych, pokazów mody zawodowej, kalamburów, gier planszowych, aplikacji internetowych o zawodach), warsztatów zawodowych i zajęć pozalekcyjnych ukierunkowanych na aspekt zawodowy (np. kulinarne, rękodzieła, techniczne, przedmiotowe), konkursów zawodoznawczych (np. wiedzy, literackie, plastyczne).
3. Warto kontynuować dobre praktyki realizowane w niektórych szkołach np. poznawanie zawodów w najbliższej okolicy (na osiedlu, w dzielnicy), prezentowanie możliwych przebiegów różnych karier zawodowych przez osoby wykonujące daną profesję i przez absolwentów szkoły.

SIEĆ WZAJEMNEGO WSPARCIA SZKOLNYCH DORADCÓW ZAWODOWYCH

Z obserwacji dyskusji prowadzonych przez osoby uczestniczące w FGI po przeprowadzeniu wywiadów wynika, że spotkanie okazało się dla nich cenną okazją do wymiany wiedzy i doświadczeń dotyczących realizacji doradztwa zawodowego w szkołach podstawowych. Padły komentarze dotyczące tego, że doradcy zawodowi potrzebują częstszych spotkań tego typu. Warto zauważyć, że uczestnikami badania byli szkolni doradcy zawodowi (zarówno uczący przedmiotu doradztwo zawodowe w klasach VII-VIII, jak i członkowie zespołu specjalistów pomocy psychologiczno-pedagogicznej) oraz dyrektorzy i nauczyciele przedmiotowi pełniący jednocześnie obowiązki doradcy zawodowego lub koordynatora WSDZ. Wskazane wydaje się zaaranżowanie sieci wzajemnego wsparcia tych osób, w ramach której mogłoby dochodzić do regularnych spotkań.

BIBLIOGRAFIA

Borak, M., Marszałek, S., Nowicka, J., Sikorska, A., Sznajger, A., Trochowska, K. (2022) *Ewaluacja standardów doradztwa zawodowego dla szkół podstawowych*. Poznań: Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży.

Dukaczewska-Nałęcz, A. (1999). *Zogniskowane wywiady grupowe – jakościowa technika badawcza*. W: H. Domański, K. Lutyńska, A. Rostocki (red.), *Spojrzenie na metodę. Studia z metodologii badań socjologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa dnia 20 lutego 2019 r. poz. 325 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2019 r. w sprawie doradztwa zawodowego*.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa dnia 22 lipca 2020 r. poz. 1280 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa dnia 29 lipca 2022 r. poz. 1594 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Nauki z dnia 22 lipca 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*.

Frąszczak, B., Kaszubiak, M., Marszałek, S., Pałubicka, D., Swat-Padrok, E., Wiśniewska, W. (2018). *Poznański ramowy Wewnętrzny System Doradztwa Zawodowego dla szkół podstawowych*. Poznań: Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży.

Frąszczak, B., Kaszubiak, M., Marszałek, S., Pałubicka, D., Swat-Padrok, E., Wiśniewska, W. (2020). *Standardy doradztwa zawodowego dla poznańskich szkół podstawowych*. Poznań: Centrum Doradztwa Zawodowego dla Młodzieży. Pobrano 12 grudnia 2022 z: https://www.cdzdm.pl/download_default/D652/standardy-doradztwa-zawodowego-dla-szkol-podstawowych.html.

Wieczorek, M. (2018). *Program wychowawczo-profilaktyczny szkoły i placówki. Krok po kroku*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji. Pobrano 12 grudnia 2022 z: <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny>.

ANEKS

SCENARIUSZ WYWIADU

- 1. Przedstawienie uczestników zogniskowanego wywiadu grupowego**
- 2. Przekazanie informacji technicznych**
- 3. Omówienie tematu przewodniego spotkania**
- 4. Zagadnienia merytoryczne**

BLOK 1 – WSDZ (A W TYM DIAGNOZA POTRZEB)

Wewnątrzszkolny System Doradztwa Zawodowego obowiązuje w każdej szkole podstawowej i charakteryzuje go kilka głównych założeń: po pierwsze, zakłada realizację działań z zakresu doradztwa zawodowego przez cały cykl kształcenia od I klasy, po drugie, zakłada zaangażowanie nie tylko doradcy zawodowego, ale całego grona pedagogicznego, po trzecie, jest tworzony w oparciu o diagnozę potrzeb uczniów, nauczycieli i rodziców realizowaną systematycznie we wszystkich klasach danej szkoły.

Skoncentrujemy się na diagnozie potrzeb. Celem diagnozy jest rozpoznanie potrzeb w 4 obszarach wyznaczonych przez rozporządzenie:

1. Poznanie siebie
2. Świat zawodów i rynek pracy
3. Rynek edukacyjny i uczenie się przez całe życie
4. Planowanie własnego rozwoju i podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych

Coroczne prowadzenie diagnozy jest praktyką powszechną w Państwa szkołach. W związku z tym chcemy dopytać:

Pytania główne:

- Jakiej Państwo najciekawsze, użyteczne wnioski sformułowane na ich podstawie? W jakim zakresie różnią się potrzeby uczniów w zależności od etapu edukacyjnego (I-III kl., IV-VI kl., VII-VIII kl.)? Co sprawia, że trudno jest te potrzeby zabezpieczyć?
- W jaki sposób wyniki diagnozy są wykorzystywane do realizacji WSDZ na wszystkich etapach edukacyjnych w Państwa szkole (I-III kl., IV-VI kl., VII-VIII kl.)? Co dzieje się po zebraniu wyników diagnozy?
- W jaki sposób są diagnozowane i później realizowane potrzeby uczniów z grup ryzyka: dzieci z rodzin dysfunkcyjnych lub zagrożonych ubóstwem; obcokrajowcy; dzieci z rodzin powracających z emigracji; uczniowie z rodzin, w których występuje przewlekła choroba lub choroba psychiczna; uczniowie z niepełnosprawnościami; uczniowie ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się; uczniowie z problemami zdrowotnymi; uczniowie zdolni?

BLOK 2 – WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI

Jednym z celów standardów jest edukacja rodziców w zakresie udzielania wsparcia ich dzieciom w planowaniu ścieżki edukacyjno-zawodowej i rozpoznawania ich predyspozycji. Ze zrealizowanych wywiadów grupowych wiemy, że najtrudniejszym etapem jest IV-VI klasa.

Pytania główne:

- A kiedy – na jakim etapie edukacyjnym Państwa szkoła zaczyna pracować z rodzicami w obszarze wspierania dzieci w wyborze ścieżki edukacyjno-zawodowej? W jakich formach? I kto jest za nią odpowiedzialny? Co powinno ulec zmianie, czego brakuje, co warto kontynuować?
- A czy macie Państwo poczucie, że rodzice przejmują funkcję doradczą dla swoich dzieci? W jakim stopniu i zakresie? Między innymi w obszarze wyboru odpowiedniej szkoły ponadpodstawowej i dalszej ścieżki kształcenia przez ich dzieci?

Pytania dodatkowe:

- W jaki sposób szkoła zachęca, inspirowa, aby rodzice udzielali wsparcia dzieciom w zakresie: możliwości rozwijania własnych zainteresowań, poznawania własnych zasobów (w kontekście przyszłej pracy zawodowej) i samodzielnego podejmowania decyzji edukacyjnych?
- Informacja dodatkowa: Z perspektywy rozwojowej uczniów w IV-VI kl. chce wiedzieć, „jak to działa”? Po co ma robić określone rzeczy? Na czym polegają role społeczne? Role społeczne nauczycieli opisaliśmy w raporcie, który niebawem się ukaze.

BLOK 3 – ZAWODOZNAWSTWO

Standardy II.1. i II.6. dotyczą obowiązkowej realizacji działań zawodoznawczych takich jak np. wycieczki, zajęcia grupowe i spotkania z przedstawicielami różnych zawodów i branż.

Pytania główne z perspektywy:

- potrzeb rynku pracy: O jakich zawodach mówią Państwo swoim uczniom? Czy uwzględniają Państwo potrzeby lokalnego rynku pracy – okolicy, miasta, aglomeracji poznańskiej?
- dopasowania predyspozycji i kwalifikacji uczniów do danego zawodu: Uczniowie kl. 8 wybierając zawód, muszą znać faktyczne wymagania do wykonywania danego zawodu (kwalifikacje zawodowe, wiedza, umiejętności, stan zdrowia). Czy wiedza ucznia o wybranym zawodzie jest Państwa zdaniem wystarczająca? Co szkoła i Państwo mogą zrobić, aby zwiększyć ich świadomość o faktycznych wymaganiach dotyczących realizowania danego zawodu? Jakiej mają Państwo swoje sprawdzone sposoby, dobre praktyki w tym zakresie?
- formy realizacji wstępu zawodoznawczego i odniesienie do społeczności lokalnej: Jak przebiega współpraca ze środowiskiem lokalnym w kontekście wyboru zawodu? Czy ktoś przychodzi i opowiada, czy odwiedzacie Państwo z uczniami lokalne (osiedlowe, dzielnicowe) firmy etc.?